

UNIVERZITA KARLOVA
EVANGELICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Bakalářská práce

Sociální začleňování ukrajinských žáků do škol a života v České republice

Petra Padyásková, DiS.

Katedra sociální práce (27-PSP)
Doc. PhDr. Eva Křížová, Ph.D.
Sociální a pastorační práce

Praha 2023

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci s názvem Sociální začleňování ukrajinských žáků do škol a života v České republice napsala samostatně a výhradně s použitím uvedených pramenů.

V Praze dne 19. května 2023

Petra Padyásková

Anotace

Cílem bakalářské práce je zmapovat problematiku sociálního začleňování ukrajinských žáků do základních škol a života v České republice. Práce obsahuje teoretickou a praktickou část. V teoretické části je problematika začleňování ukrajinských žáků zasazena do širších kontextů – jsou vymezeny základní pojmy a platná legislativa. Dále analyzuje příčiny a důsledky sociálního znevýhodnění ukrajinských žáků, které mají kořeny v postavení jejich rodin v České republice, a postoje škol a školského systému k této problematice. Obsahem praktické části je kazuistika. Na případech tří ukrajinských žáků a jejich dvou rodin jsou nastíněny hlavní problémy se začleňováním těchto žáků i rodin včetně metod, postupů a podpůrných opatření v tomto náročném a dlouhodobém procesu.

Klíčová slova

Ukrajina – uprchlíci – žáci – integrace – škola – podpora

Summary

The aim of the bachelor thesis is to map the issue of social inclusion of Ukrainian pupils into primary schools and life in the Czech Republic. The thesis includes a theoretical and practical part. In the theoretical part, the issue of inclusion of Ukrainian pupils is set in a broader context, i.e. basic concepts and applicable legislation are defined here. It also analyses the causes of consequences of the social disadvantage of Ukrainian pupils which are rooted in the status of their families in the Czech Republic. The attitude of schools and the school system towards this issue is analysed, too. The content of the practical part is a case study. The cases of three Ukrainian pupils and their two families are used to outline the main problems of inclusion of these pupils and families, including methods, procedures and support measures in this difficult and long-term process.

Keywords

Ukraine – refugees – pupils – integration – school – support

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí práce doc. PhDr. Evě Křížové, Ph.D., za odborné vedení a cenné připomínky. Současně bych ráda poděkovala své rodině za podporu a obětavost, bez které by práce nešla tak snadno.

Obsah

ÚVOD.....	7
TEORETICKÁ ČÁST	9
1 VYMEZENÍ ZÁKLADNÍCH POJMŮ A LEGISLATIVY	9
1.1 Právní úprava statusu uprchlíka	9
1.2 Sociální znevýhodnění	11
1.3 Sociální vyloučení.....	12
1.4 Sociální začleňování	13
1.5 Platná legislativa	14
2 SOCIÁLNÍ ZNEVÝHODNĚNÍ UKRAJINSKÝCH ŽÁKŮ	15
2.1 Zasažení problematiky do širšího kontextu	15
2.2 Ekonomické faktory.....	17
2.3 Sociokulturní faktory	19
2.3.1 Jazyková bariéra	19
2.3.2 Psychologické faktory	20
2.3.3 Podpora dětí ze strany rodičů	20
2.3.4 Odlišný vzdělávací systém na Ukrajině	20
3 ANALÝZA POSTOJŮ ŠKOL A ŠKOLSKÉHO SYSTÉMU K ZAČLEŇOVÁNÍ UKRAJINSKÝCH ŽÁKŮ DO ZÁKLADNÍCH ŠKOL.....	22
3.1 Opatření pro úspěšnou integraci ukrajinských žáků do základních škol.....	22
3.1.1 Speciální právní úprava	22
3.1.2 Zajištění zdravotní péče.....	22
3.1.3 Zajištění potřeb ukrajinských žáků.....	23
3.1.4 Zajištění kapacit základních škol, školních psychologů a školských poradenských zařízení	23
3.2 Průběh začleňování ukrajinských žáků.....	24
3.2.1 Informační kanály.....	24
3.2.2 Zahájení povinné školní docházky pro ukrajinské žáky.....	25
3.2.3 Výuka českého jazyka	26
3.2.4. Výuka vyučovacích předmětů a hodnocení.....	26
3.2.5. Zhodnocení postojů základních škol k začleňování ukrajinských žáků.....	27
PRAKTICKÁ ČÁST	31
4 KAZUISTIKA	31
4.1 Metodický popis získání a zpracování dat	31
4.2 Osobní praxe	32

4.3 Zprostředkování informací.....	33
4.4 Vlastní rozhovory	34
4.5 Reflexe a výběr vzorku	35
4.6 Důvěra a diskrétnost jako podmínka publikování.....	36
4.7 První rodina	37
4.7.1 Život rodiny před příchodem do ČR.....	37
4.7.2 Rodina v prvních hodinách po začátku války.....	38
4.7.3 Přejezd k prarodičům a rozhodnutí o odjezdu	39
4.7.4 Cesta do Prahy	40
4.7.5 Příchod rodiny do ČR a aklimatizace	40
4.7.6 Rodina ve školním roce 2022/23	42
4.7.7 Školní rok do jara 2023	46
4.7.8 Obecná doporučení pro první rodinu	48
4.8 Druhá rodina.....	49
4.8.1 Život rodiny před příchodem do ČR.....	49
4.8.2 Rodina v prvních hodinách po začátku války.....	50
4.8.3 Cesta do Prahy	51
4.8.4 Příchod rodiny do ČR a aklimatizace	52
4.8.3 Rodina ve školním roce 2022/23	54
4.8.4 Školní rok do jara 2023	58
4.8.5 Dobrá zkušenost druhé rodiny	59
ZÁVĚR	64
SEZNAM LITERATURY	65

Úvod

Ve své bakalářské práci se věnuji problematice sociálního začleňování ukrajinských žáků do škol a života v České republice. Jedná se o nové téma, které je dnes velice aktuální. Zvolila jsem si ho díky svým osobním zkušenostem s prací s ukrajinskými žáky.

Jako vychovatelka ve školní družině na základní škole pravidelně přicházím do styku s ukrajinskými žáky, jejich rodiči a příbuznými, vnímám jejich potřeby a snažím se jim pomoci při řešení každodenních problémů týkajících se jejich dětí ve škole i mimo školu při začleňování do kolektivu ostatních dětí. Současně vnímám pokroky, kterých žáci dosahují za pomoci pedagogů, výchovných pracovníků, spolužáků a dalších nápomocných jednotlivců a institucí.

Navázala jsem i užší vztah s několika ukrajinskými rodinami, které se se mnou podělily o své zkušenosti, ale i pocity a obavy, kdy musely rychle opustit v důsledku ruské invaze na Ukrajinu svou vlast, nechat tam často své muže, příbuzné a přátele a odstěhovat se bez znalosti jazyka do jim neznámého prostředí. Česká společnost však zareagovala velmi pozitivně, což trvá dodnes. Vláda ČR schválila Program pomoci Ukrajincům se zajištěním základních potřeb, jako je ubytování, stravování, přístup ke zdravotním službám nebo základní sociální pomoc.

Uvědomuji si, že sociální začleňování tak velkého počtu ukrajinských žáků do škol a života v České republice je závažným problémem, který vyžaduje proaktivní přístup.

Práce se zaměřuje na rodiny žáků, kteří pobývají v České republice od března 2022 a jejichž děti navštěvují základní školy. Analyzuje příčiny, které mohou být překážkou sociálního začleňování ukrajinských rodin do společnosti a které mají vliv na vzdělávání jejich dětí. Rovněž analyzuje postoje škol a školského systému k tomuto tématu. Cílem je vyzkoumat, zda a jak se

podarilo ukrajinské žáky základních škol zapojit do českých škol a života české společnosti včetně zjištění zkušeností s jejich adaptací.

Ke konci roku 2022 to bylo přes 52 tisíc žáků na základních školách.¹

Práce obsahuje teoretickou a praktickou část.

V teoretické části v 1. kapitole vymezují základní pojmy a platnou legislativu. Ve 2. kapitole se podrobněji zabývám příčinami a důsledky sociálního znevýhodnění ukrajinských žáků, které mají kořeny v postavení jejich rodin v České republice. 3. kapitola je věnována analýze postojů škol a školského systému, co se týče sociálního začleňování ukrajinských žáků do základních škol v České republice.

Obsahem praktické části je kazuistika. Na případech 2 ukrajinských žáků nastiňuji návrh řešení včetně opatření. Implementace správných opatření totiž může pomoci ukrajinským žákům vytvářet bezpečné a podporující prostředí pro jejich vzdělávání a začleňování se do českého života, což pomůže i jejich rodinám.

V závěru práce shrnuji uvedenou problematiku a uvádím řešení, ke kterým jsem dospěla. V konečném důsledku totiž může být tato mladá generace žáků z Ukrajiny nezanedbatelným přínosem pro českou ekonomiku. Vše, čím můžeme podpořit jejich vzdělávací a sociální potenciál, může mít v budoucnu významný efekt nejen pro samotné ukrajinské rodiny, ale pro celou společnost v České republice.

¹ *Průběžné počty ukrajinských dětí v českých školách*. MŠMT: 2022.
<https://www.msmt.cz/ministerstvo/novinar/prubezne-pocty-ukrajinskych-deti-v-cesky-ch-skolach>

TEORETICKÁ ČÁST

1 Vymezení základních pojmů a legislativy

1.1 Právní úprava statusu uprchlíka

Ukrajinci, kteří dorazili do České republiky od začátku války na Ukrajině, jejichž počet se odhaduje za rok 2022 na 450 tisíc², nelze označovat za migranty, neboť důvodem jejich odchodu nebyly ekonomické příležitosti, jak to bylo u předchozí ukrajinské vlny před rokem 2022. Jednalo se o uprchlíky, kteří utekli před válečným konfliktem. Jsou chráněni mezinárodní Úmluvou o právním postavení uprchlíků. Podle článku 1 ve znění protokolu z roku 1967 je uprchlík definován jako „osoba, která se nachází mimo svou vlast a má oprávněné obavy před pronásledováním z důvodů rasových, náboženských nebo národnostních nebo z důvodů příslušnosti k určitým společenským vrstvám nebo i zastávání určitých politických názorů, je neschopna přijmout, nebo vzhledem ke shora uvedeným obavám, odmítá ochranu své vlasti; totéž platí pro osobu bez státní příslušnosti nacházející se mimo zemi svého dosavadního pobytu následkem shora zmíněných událostí, a která vzhledem ke shora uvedeným obavám se tam nechce nebo nemůže vrátit.“³

V rámci Evropské unie platí směrnice pro poskytování dočasné ochrany uprchlíků v případě hromadného přílivu vysídlených osob⁴, na jejíž aktivaci na návrh Evropské komise rozhodla Rada EU⁵ již 4. března 2022, tedy pouhý týden poté, co byla Ukrajina napadena. Cílem byla okamžitá ochrana a jasný

² ČLOVĚK V TÍSNI. SOS Ukrajina Humanitární pomoc a plány v reakci na ruskou invazi [online]. [cit. 2023-06-10]. Dostupný z: https://www.clovekvtsni.cz/media/publications/1994/file/sos-ukrajina_rok-pomoci-web.pdf

³ Úmluva o právním postavení uprchlíků [PDF]. Ženeva: OSN, [1951, 1967] [cit. 2023-03-23]. Dostupný z: Wayback Machine (archive.org)

⁴ Směrnice Rady 2001/55/ES ze dne 20. července 2001 o minimálních normách pro poskytování dočasné ochrany v případě hromadného přílivu vysídlených osob a o opatřeních k zajištění rovnováhy mezi členskými státy při vynakládání úsilí v souvislosti s přijetím těchto osob a s následky z toho plynoucími [online]. [cit. 2023-03-23]. Dostupný z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/ALL/?uri=celex:32001L0055>

právní status pro Ukrajince ve všech členských státech EU. Současně Evropská komise vydala pokyny, jak mají jednotlivé členské státy tuto směrnici uplatňovat v praxi.⁶ Tato dočasná ochrana byla poskytnuta na 1 rok. Vzhledem k pokračující agresí Ruska přijala Evropská komise v březnu 2023 sdělení Dočasná ochrana pro ty, kteří utíkají před ruskou útočnou válkou proti Ukrajině: rok poté.⁷ Dočasná ochrana byla prodloužena v Evropské unii do března 2024 a Komise je připravena v případě pokračujícího vojenského konfliktu jednat o dalším prodloužení této ochrany.⁸

Na základě Rozhodnutí Rady EU byla v České republice řešena dočasná ochrana Ukrajinců zákonem č. 65/2022 Sb., zákon o některých opatřeních v souvislosti s ozbrojeným konfliktem ze dne 17. března 2022 s účinností do 31. 3. 2023. Dočasná ochrana totiž poskytuje lidem širší možnosti než zákon o azylu. Tento instrument byl v České republice použit teprve podruhé, poprvé to bylo v případě obětí válečného konfliktu v bývalé Jugoslávii. Po uplynutí časového období stanoveného zákonem č. 65/2022 byla dočasná ochrana prodloužena o další rok, tedy do konce března 2024. To umožnil balíček zákonů „Lex Ukrajina IV“.⁹

⁵ *Prováděcí rozhodnutí Rady (EU) 2022/382 ze dne 4. března 2022 o existenci hromadného přílivu vysídlených osob z Ukrajiny ve smyslu článku 5 směrnice 2001/55/ES a mající za následek zavedení dočasné ochrany* [online]. [cit. 2023-03-23]. Dostupný z: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2022.071.01.0001.01.ENG&toc=OJ%3AL%3A2022%3A071%3ATOC

⁶ *EK vydala pokyny pro členské státy k uplatnění směrnice o dočasné ochraně* [online]. [cit. 2023-03-23]. Dostupný z: <https://advokatnidenik.cz/2022/03/24/ek-vydala-pokyny-pro-clenske-staty-k-uplatnovani-smernice-o-docasne-ochrane/>

⁷ *Temporary protection for those fleeing Russia's war of aggression against Ukraine: one year on* [online]. 1. [cit. 2023-03-23]. Dostupný z: https://home-affairs.ec.europa.eu/temporary-protection-those-fleeing-russias-war-aggression-against-ukraine-one-year_en

⁸ *Jeden rok dočasné ochrany osob prchajících před ruskou agresí vůči Ukrajině – Solidarita EU s Ukrajinou* [online]. [cit. 2023-03-23]. Dostupný z: <https://www.kurzy.cz/zpravy/701876-jeden-rok-docasne-ochranv-osob-prchajících-před-ruskou-agresí-vůči-ukraině-solidarita-eu-s/>

⁹ DLUBALOVÁ, Klára. *Dočasná ochrana pro Ukrajince půjde prodloužit o jeden rok. Vláda schválila Lex Ukrajina IV* [online]. [cit. 2023-03-23]. Dostupný z: <https://www.mvcr.cz/clanek/docasna-ochrana-pro-ukrajince-pujde-prodlouzit-o-jeden-rok-vlada-schvalila-lex-ukrajina-iv.aspx>

1.2 Sociální znevýhodnění

Dalším pojmem, který ve své práci používám ve vztahu k tématu práce, je sociální znevýhodnění. Školský zákon v § 16 řadí žáky se sociálním znevýhodněním do skupiny žáků se speciálními vzdělávacími potřebami. Za sociální znevýhodnění považuje rodinné prostředí s nízkým sociálně kulturním postavením, ohrožení sociálně patologickými jevy, nařízenou ústavní výchovu nebo uloženou ochrannou výchovu či postavení azylanta, osoby požívající doplňkové ochrany a účastníka řízení o udělení mezinárodní ochrany na území ČR podle zvláštního právního předpisu.¹⁰ Vyhláška č. 147/2011 uvádí, že „za žáka se sociálním znevýhodněním se pro účely poskytování vyrovnávacích opatření považuje zejména žák z prostředí, kde se mu nedostává potřebné podpory k řádnému průběhu vzdělávání včetně spolupráce zákonných zástupců se školou, a žák znevýhodněný nedostatečnou znalostí vyučovacího jazyka“.¹¹ Podle Habrové sociální znevýhodnění je „kategorií označující širokou škálu příčin školní neúspěšnosti žáků z nezdravotních důvodů, které mají příčinu mimo školu v přirozeném sociálním zázemí dítěte nebo prameni z jiných životních okolností v životě dětí mimo půdu školy.“¹² Dále pak sumarizuje definice sociálně znevýhodněného žáka – „1. žijící v prostředí, kde není dlouhodobě dostatečně podporován ke vzdělávání či přípravě na vzdělávání (například z důvodů nedostatečného materiálního zázemí, nevyhovujících bytových podmínek, časové náročnosti dopravy do školy, nezájmu ze strany zákonných zástupců, konfliktů v rodině); 2. jehož zákonní zástupci se školou

¹⁰ Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). Dostupný z: <https://www.msmt.cz/dokumenty/skolsky-zakon-ve-zneni-ucinnem-ode-dne-1-2-2022>

¹¹ Vyhláška č. 147/2011, kterou se mění vyhláška č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných [online]. [cit. 2023-03-23]. Dostupný z: <http://www.msmt.cz/file/16097>

¹² HABROVÁ, Martina. *Definice sociálního znevýhodnění*. In FELCMANOVÁ, Lenka a Martina HABROVÁ a kolektiv. Katalog podpůrných opatření: dílčí část: pro žáky s potřebou podpory ve vzdělávání z důvodu sociálního znevýhodnění [online]. [cit. 2023-03-23]. Dostupný z: <http://katalogpo.upol.cz/socialni-znevychodneni/1-vyomezeni-terminu-socialni-znevychodneni/1-1-definice-socialniho-znevychodneni/>

*dlouhodobě nespolupracují a je to na újmu oprávněných zájmů žáka; 3. žijící v prostředí sociálně vyloučených lokalit nebo lokalit sociálním vyloučením ohrožených; 4. který je znevýhodněn při svém vzdělávání z důvodu příslušnosti k etnické nebo národnostní skupině či specifickému sociálnímu prostředí, zejména je-li znevýhodnění spojeno s nedostatečnou znalostí vyučovacího jazyka ve srovnání s ostatními žáky třídy, z důvodu používání odlišného jazyka nebo specifické formy vyučovacího jazyka v domácím prostředí žáka.*¹³ Podle Průchy jsou za sociálně znevýhodnění žáci pokládáni ti, kteří „nemají stejné příležitosti jako většinová populace žáků, a to hlavně v důsledku nepříznivých sociokulturních podmínek svých rodin, nebo v jiných prostředích, v nichž žijí“.¹⁴ Obecně lze tedy shrnout, že projevem sociálního znevýhodnění je kulturní odlišnost a jiný mateřský jazyk, dysfunkční rodina a psychické strádání, rodina nepodporující dítě ve vzdělávání, vyloučení kvůli odlišnosti od ostatních a umístění žáka od rodiny.¹⁵

1.3 Sociální vyloučení

S pojmem sociální znevýhodnění často souvisí pojem sociální vyloučení (exkluze). Zákon o sociálních službách jej definuje v § 3 písm. f) jako „vyčlenění osoby mimo běžný život společnosti a nemožnost se do něj zapojit v důsledku nepříznivé sociální situace“.¹⁶ Kodymová a Koláčková používají termín sociální vyloučení založené na faktorech „příslušnost k národnostní

¹³ HABROVÁ, Martina. *Definice sociálního znevýhodnění*. In FELCMANOVÁ, Lenka a Martina HABROVÁ a kolektiv. Katalog podpůrných opatření: dílčí část: pro žáky s potřebou podpory ve vzdělávání z důvodu sociálního znevýhodnění [online]. [cit. 2023-03-23]. Dostupný z: <http://katalogpo.upol.cz/socialni-znevychodneni/1-vyizeni-terminu-socialni-znevychodneni/1-1-definice-socialniho-znevychodneni/>

¹⁴ PRŮCHA, Jan. *Pedagogická encyklopedie*. 1. vyd. Praha: Portál, 2009. 936 s. ISBN 978-80-7367-546-2

¹⁵ LÁBUSOVÁ, Adéla. *Projevy sociálního znevýhodnění a jeho dopady do vzdělávání*. In FELCMANOVÁ, Lenka a Martina HABROVÁ a kolektiv. Katalog podpůrných opatření: dílčí část: pro žáky s potřebou podpory ve vzdělávání z důvodu sociálního znevýhodnění [online]. [cit. 2023-03-23]. Dostupný z: <http://katalogpo.upol.cz/socialni-znevychodneni/1-vyizeni-terminu-socialni-znevychodneni/1-1-definice-socialniho-znevychodneni/>

¹⁶ *Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách*. Dostupný z: https://ppropo.mpsv.cz/zakon_108_2006

menšině, neuspokojivé bydlení bez základního vybavení, nedostatečné vzdělání, špatný zdravotní stav, ztráta sociálních kontaktů“.¹⁷ Mareš a Sirovátka konstatují, že nově též mohou vést k sociální exkluzi „nerovnosti založené na genderové, etnické, kulturní či náboženské odlišnosti“.¹⁸ Matoušek termínem sociální vyloučení označuje „komplexně podmíněnou nedostatečnou účast jednotlivce, skupiny nebo místního společenství na životě celé společnosti“¹⁹, u mladých lidí pak bez účasti na systematickém vzdělávání.

1.4 Sociální začleňování

Sociální začleňování (inkluze) je opakem sociální exkluze. Vysvětlení pojmu lze nalézt v zákonu č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, v § 3 písm. e) jako „proces, který zajišťuje, že osoby sociálně vyloučené nebo sociálním vyloučením ohrožené dosáhnou příležitostí a možností, které jim napomáhají plně se zapojit do ekonomického, sociálního i kulturního života společnosti a žít způsobem, který je ve společnosti považován za běžný“.²⁰ Michalík, Baslerová a Valenta definují inkluzi jako „průběžně probíhající proces, ve kterém se lidé s postižením v plné míře účastní všech aktivit společnosti (vč. vzdělávání) stejně jako lidé bez postižení. Inkluze znamená nejen formální zahrnutí do skupiny vrstevníků, ale také přijetí ze strany ostatních členů skupiny.“²¹

¹⁷ KODYMOVÁ, Pavla; KOLÁČKOVÁ, Jana. *Sociální práce s osamocenými rodiči*. In MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. 1. vyd. Praha: Portál 2005, 47. ISBN 80-7367-002-X

¹⁸ MAREŠ, Petr; SIROVÁTKA, Tomáš (2008). *Sociální vyloučení (exkluze) a sociální začleňování (inkluze) – koncepty, diskurz, agenda*. Sociologický časopis/Czech Sociological Review, 44(2), 271–294. Dostupný z: <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-61122>

¹⁹ MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. 2., přepracované vyd. Praha: Portál 2008. 272 s. (s. 205). ISBN 978-80-7367-368-0

²⁰ *Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách*. Dostupný z: https://ppropo.mpsv.cz/zakon_108_2006

²¹ MICHALÍK, Jan; BASLEROVÁ, Pavlína; VALENTA, Milan. *Slovníček odborných pojmů a zkratk*. S. 10. Katalog podpůrných opatření: dílčí část: pro žáky s potřebou podpory ve vzdělávání z důvodu sociálního znevýhodnění [online]. [cit. 2023-03-23]. Dostupný z: <http://katalogpo.upol.cz/socialni-znevychodneni/1-vyomezeni-termínu-socialni-znevychodneni/1-1-definice-socialního-znevychodneni/>

1.5 Platná legislativa

Vláda České republiky rychle zareagovala na situaci ohledně útoku ruských vojsk na Ukrajinu včetně pomoci Ukrajincům v ČR a na Ukrajině.²² Díky tomuto vstřícnému přístupu se podařilo v rekordním čase zakomponovat do české legislativy začlenění ukrajinských uprchlíků do občanského, sociálního, zdravotního a školského systému. Vzhledem k tématu práce uvádím pouze legislativu vztahující se na oblast školství.

Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)

Upravuje fungování vzdělávací soustavy v České republice, stanovuje podmínky, za kterých se výchova a vzdělávání uskutečňují, dále pak vymezuje práva a povinnosti fyzických i právnických osob při vzdělávání včetně působnosti orgánů vykonávajících státní správu a samosprávu ve školství.

Zákon č. 67/2022 Sb., o opatřeních v oblasti školství v souvislosti s ozbrojeným konfliktem na území Ukrajiny vyvolaných invazí vojsk Ruské federace (Lex Ukrajina školství), ve znění účinném od 24. 1. 2023

Upravuje opatření vztahující se na cizince, kterým byla poskytnuta dočasná ochrana podle zákona o některých opatřeních v souvislosti s ozbrojeným konfliktem na území Ukrajiny vyvolaných invazí vojsk Ruské federace. Podle § 2 mají ustanovení tohoto zákona být použita přednostně před ustanoveními jiných právních předpisů.

²² *Informace v souvislosti s invazí Ruska na Ukrajinu [online].* Icit. 2023-06-12. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/cz/media-centrum/aktualne/informace-v-souvislosti-s-invazi-ruska-na-ukrajinu-194507/>

2 Sociální znevýhodnění ukrajinských žáků

2.1 Zasazení problematiky do širšího kontextu

V důsledku ruské invaze na Ukrajinu v únoru 2022 přišlo v průběhu několika měsíců do České republiky přes 400 tisíc uprchlíků, převážně matek s dětmi nebo senioři. Mnoho dětí bylo ve školním věku a bylo nutné je co nejdříve začlenit do vzdělávacího procesu. Než se však budu věnovat problematice jejich sociálního začleňování do základních škol, je třeba tuto problematiku zasadit do širších souvislostí.

Od prvních dnů, kdy začala válka na Ukrajině, kterou rozpoutalo Rusko, přicházeli k nám za dramatických okolností běženci z Ukrajiny, kteří byli postiženi válečným konfliktem. Ve většině případů se jednalo především o matky s kojenci, předškolními či školními dětmi, ale i nezletilé děti bez doprovodu. Další skupinu pak tvořili starší lidé. Často musely ženy nechat na Ukrajině své muže, děti přišly o přítomnost svých otců, prarodičů a širší rodiny i přátel.

Doslova se jim dosavadní život převrátil naruby. Ve spěchu byli nuceni opustit své domovy, nechat na Ukrajině svůj majetek, domácí zvířata, sbalit si pár potřebných věcí na cestu, často ani nestihli si vzít doklady a vydat se do neznáma, aniž by věděli, kam se dostanou. Cestou je často čekali strastiplné okamžiky, únava, strach o svou bezpečnost a bezpečnost dětí, zoufalství, dlouhá cesta pěšky a obavy, jak budou přijati v nové zemi apod.

Česká společnost se ukázala jako velice solidární k ukrajinské uprchlické vlně, přestože od roku 2015, kdy propukla evropská migrační krize přílivem uprchlíků ze Sýrie, Afganistánu a Iráku i dalších zemí, se důrazně stavěla proti přijímání jakýchkoliv běženců. To prokázal průzkum Centra pro výzkum

veřejného mínění.²³ To se shoduje i s názorem Bernarda a Mikešové (před ruskou agresí na Ukrajinu), že „kontextovým determinantem integrace v českém prostředí je negativní postoj české společnosti k cizincům, který je ovlivněn předsudky a charakterizován nedůvěrou a lhostejností, což vede k relativní uzavřenosti komunit cizinců“²⁴

Solidarita byla v tomto případě klíčovým faktorem při přijímání ukrajinských uprchlíků. Ochota pomáhat byla velká. Fyzické i právnické osoby poskytly Ukrajincům ubytování, přispívaly finančně do charitativních sbírek, pomáhaly nákupem potravin, hygienických potřeb i oblečení včetně domácích potřeb.

Velkou roli sehrály neziskové organizace. Organizace Člověk v tísni se stala jedním z klíčových aktérů v humanitární pomoci Ukrajincům. Pomáhala s řešením problémů spojených s příchodem Ukrajinců do ČR. Pracovníci organizace čekali na uprchlíky na nádraží, poskytli jim základní informace, kontaktovali ubytovatele, směřovali Ukrajince na cizineckou policii a na stanoviště s humanitární pomocí. Rovněž zajišťovali logistiku dopravy s humanitární pomocí směrem do Ukrajiny. Za první čtyři měsíce Člověk v tísni vypravil 17 vlaků a 44 kamionů „s humanitární pomocí v hodnotě 340 milionů Kč.“²⁵

Během pár týdnů spustila dobrovolnická organizace Česko.Digital, která sdružuje komunitu špičkových specialistů z IT, ve spolupráci s 19 neziskovými organizacemi digitální platformu Pomáhej Ukrajině. Portál obsahoval dvě sekce, a to Nabízím pomoc, kam se mohli pomocí jednoduchého formuláře zaregistrovat lidé, kteří nabízeli finanční pomoc či některé služby. Druhá sekce

²³ VOKŘÁL, Jiří. *Dopady války na Česko. I po roce stojí Češi jasně za Ukrajinou* [online]. [cit. 2023-03-25]. Dostupný z: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/fakta-jak-valka-na-ukrajine-zmenila-cesko-cesi-jsou-nejsolidarnejsi-v-historii-226309>

²⁴ BERNARD, Josef; MIKEŠOVÁ, Renáta. *Sociální integrace imigrantů na rozhraní mezi dočasnou migrací a trvalým usazením*. Sociologický časopis / Czech Sociological Review, 2014, Vol. 50, No. 4, s. 529

²⁵ ČLOVĚK V TÍSNI. *SOS Ukrajina Humanitární pomoc a plány v reakci na ruskou invazi* [online]. [cit. 2023-06-10]. Dostupný z: https://www.clovekv tisni.cz/media/publications/1994/file/sos-ukrajina_rok-pomoci_web.pdf

byla určena těm, co pomoc hledali, například materiální pomoc, tlumočení, psychologickou pomoc a terapie, veterinární péči, dobrovolnickou pomoc, dopravu, adaptační skupiny, nebytové prostory, zdravotní a sociální péče apod. K 1. dubnu 2023 bylo na portálu zveřejněno celkem 37 619 nabídek.²⁶

Taktéž vláda reagovala bez zbytečného prodlení. V rámci Programu pomoci občanům Ukrajiny byly zajištěny pro uprchlíky ubytovací kapacity, stravování, základní hygienické prostředky, sociální a materiální asistence. Současně vláda zpracovala návrhy zákonů, které usnadňovaly přístup Ukrajincům mj. k sociálním a zdravotním službám, umístování dětí do dětských skupin, škol a školských zařízení.²⁷

Rovněž bylo nutné navýšit kapacity úředníků – sociálních a zdravotních pracovníků i tlumočnicků, kteří jednali s ukrajinskými uprchlíky.

Příčiny sociálního vyčlenění a zátěžové situace ukrajinských žáků v roce 2022 měly kořeny v postavení jejich rodin v České republice. Mezi hlavní příčiny patřily faktory ekonomické, sociální, jazykové, kulturní a psychologické, které se navzájem prolínaly.

2.2 Ekonomické faktory

Ekonomické faktory bývají jednou z hlavních příčin sociálního znevýhodnění. V případě ukrajinské uprchlické vlny v březnu 2022 ale nebyly ekonomické důvody prvotní příčinou k migraci, jako to bylo u Ukrajinců či jiných uprchlíků před rokem 2022. Motivem jejich hromadného odchodu z Ukrajiny byl válečný konflikt a z toho vyplývající nebezpečnost prostředí, kde žili. Jejich odchod nebyl podmíněn představou získání ekonomických výhod, lepšího vzdělání, životního prostředí a celkově kvalitnějšího způsobu života. Motivem tedy

²⁶ <https://migracnikonsorcium.cz/cs/data-statistikv-a-analvzv/nomahei-ukraiine-v-orafech/>

²⁷ *Informace v souvislosti s invazí Ruska na Ukrajinu* [online]. [cit. 2023-03-25]. Dostupný z: <https://www.vlada.cz/cz/media-centrum/aktualne/informace-v-souvislosti-s-invazi-ruska-na-ukrajinu-194507/>

nebyla žádná specifická oblast života, v prvotní fázi se jednalo pouze o jejich bezpečí.

Nicméně vláda ihned zareagovala, aby Ukrajinci nezůstali bez finančních prostředků. Podle zákona č. 66/2022 Sb. se „cizinci s dočasnou ochranou za kalendářní měsíc, v němž mu byla udělena dočasná ochrana, vyplatí dávka ve výši 5000 Kč; to neplatí, je-li cizinci s dočasnou ochranou bezplatně poskytnuto ubytování, celodenní strava a základní prostředky osobní hygieny.“²⁸

Vláda ČR vydala dále balíček opatření²⁹ k zajištění ubytovacích kapacit v dočasném nouzovém přístřeší a nouzovém ubytování, který platil do konce března 2023. Tímto úkolem pověřila primátora hlavního města Prahy a hejtmany kraje ve spolupráci se starosty s rozšířenou působností. Ukrajinci za ubytování neplatili a stát za jejich nouzové ubytování v ubytovnách, hotelích nebo penzionech dával ubytovatelům příspěvky. Stejně, jako si mohli zažádat o příspěvek lidé, kteří ubytovali uprchlíky buď ve své domácnosti, nebo ve volném bytě, který vlastnili. V současné době vláda prodloužila pravidla týkající se nouzového ubytování. Problémem však zůstává nedostatek bydlení pro Ukrajince.

Podle výsledků projektu týkajícího se nedostatečného bydlení a jeho vlivu na školní problémy dětí, který realizovala agentura Median pod vedením sociologa Daniela Prokopa, mohou nevhodné bytové podmínky, častější

²⁸ Zákon č. 66/2022 Sb., o opatřeních v oblasti zaměstnanosti a oblasti sociálního zabezpečení v souvislosti s ozbrojeným konfliktem na území Ukrajiny vyvolaným invazí vojsk Ruské federace. [online]. [cit. 2023-04-23]. Dostupný z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/1660330/66_2022+Sb.+Lex+Ukrajina+k+1.7.+2022.pdf/1f7f17d0-8d27-dc2b-4917-674a2cf9b87

²⁹ USNESENÍ VLÁDY ČESKÉ REPUBLIKY ze dne 16. března 2022 č. 206 o vyčlenění volných ubytovacích kapacit v působnosti ministerstev a ostatních ústředních správních úřadů [online]. [cit. 2023-04-23]. Dostupný z: <https://www.vlada.cz/assets/media-centrum/aktualne/ubytovaci-kapacity-ministerstev-0206.pdf> a USNESENÍ VLÁDY ČESKÉ REPUBLIKY ze dne 16. března 2022 č. 207 o vyčlenění volných ubytovacích kapacit v krajích [online]. [cit. 2023-04-15]. Dostupný z: <https://www.vlada.cz/assets/media-centrum/aktualne/ubytovaci-kapacity--v-krajich-0207.pdf>

stěhování a nedostatek finančních prostředků mít úzkou souvislost se školními problémy, komunikací a problémy integrace žáků do kolektivu.³⁰

Dalším ekonomickým faktorem pak byl nedostatek financí, který byl zapříčiněn problémy s hledáním vhodného zaměstnání. Vzhledem k jazykové bariéře měli Ukrajinci v prvním roce pobytu v ČR nízkou šanci na uplatnění své kvalifikace na trhu práce. U žen se k tomu ještě přidala péče o malé děti, které se nedostaly do předškolních zařízení. Pokud se uprchlíkům podařilo se zaměstnat, většinou se jednalo o nejméně prestižní a nejhůře placené práce. Souhrn těchto faktorů způsobuje nízký ekonomický status a má negativní vliv na ekonomickou integraci do české společnosti.

2.3 Sociokulturní faktory

Sociokulturní odlišnost ukrajinských rodin s sebou přinesla odlišný kulturní vzorec chování, odlišné tradice a uznávání jiných hodnot a pravidel. Ve spojení s neznalostí či nedostatečnou znalostí českého jazyka a odlišným vzdělávacím systémem na Ukrajině představovala bariéry přístupu ke vzdělávání, ale i ke zdravotní péči, k navázání sociálních kontaktů s občany ČR a k porozumění české kultuře, která je odlišná od jejich vlastní. U některých z nich to mohlo vyvolat pocity izolace a vyčlenění.

2.3.1 Jazyková bariéra

Jazyková bariéra je jednou z největších překážek v začleňování ukrajinských rodin do české společnosti a zapojování žáků do školského systému. Způsobuje problémy v každodenním životě díky omezené schopnosti komunikace, nízké informovanosti např. o právním prostředí, nemožnosti získat kvalifikované zaměstnání apod., a tím dosáhnout vyšší životní úrovně.

³⁰ *Analýza dopadů nedostačujícího bydlení na školní a další problémy dětí v ČR* [online]. [cit. 2023-04-15]. Dostupný z: http://socialnibydeni.mpsv.cz/images/soubory/Analzy/Dopady_nevyhovujiciho_bydeni_na_deti.pdf

2.3.2 Psychologické faktory

Mezi psychologické faktory, které měly vliv na ukrajinské uprchlíky, patřily: prožité trauma v rodné zemi, ztráta kontextu s dosavadním životem, odloučení od rodinných příslušníků a přátel, obavy o životy blízkých na Ukrajině, vyčlenění a izolace v novém prostředí a obavy z budoucnosti. Tyto psychologické faktory mohly mít velké dopady na jejich psychiku, ať už ve formě depresí, úzkostí, fobií či neuróz. Pak je jen krůček k dalším zdravotním komplikacím.

2.3.3 Podpora dětí ze strany rodičů

Důležitým faktorem při vzdělávání ukrajinských dětí, je podpora ze strany rodičů, i když neumí česky, neznají školní učivo a vzdělávali se v jiném školském systému apod. V menšině však existují rodiny, které „*posílají dítě do českých škol jen proto, aby neměly potíže s úřady.*“³¹ I ze zprávy České školní inspekce vyplývá, že na necelé desetině navštívených škol z celkového počtu 626 byla „*nízká motivace zákonných zástupců ke vzdělávání svých dětí, a to také v kontextu nejistoty jejich setrvání v České republice*“.³²

2.3.4 Odlišný vzdělávací systém na Ukrajině

V současnosti na Ukrajině dochází ke školské reformě, která byla započata v roce 2018. Žáci se zahájením školní docházky před rokem 2018 mají 11letou povinnou školní docházku, zatímco žáci, kteří vstoupili do škol v roce 2018, již

³¹ KOVÁČOVÁ, Viktorie; HOLEČKOVÁ, Petra. *Analýza života cizinců v MČ Praha 10* [online]. [cit. 2023-06-10]. Dostupný z: https://desitkapomaha.cz/Portals/12/Dokumenty%20-%20kpss/Praha10_Analyza%20cizincu_KV.pdf. S. 19

³² NOVOSÁK, Jirí; ANDRYS, Ondřej; ZATLOUKAL, Tomáš a kol. *Průběžná zpráva o integraci a vzdělávání ukrajinských dětí a žáků*. Praha: Česká školní inspekce, 2022, ISBN 978-80-88087-91-5, s. 37

mají o 1 rok delší povinnou školní docházku, tedy 12letou. Po nějakou dobu fungují vedle sebe tyto dva systémy vzdělávání.³³

Školní rok na Ukrajině je od 1. září do 31. května. Oficiálním jazykem výuky je od roku 2018 ukrajinština. Používat latinu se učí žáci od třetího ročníku, kdy začíná výuka cizího jazyka, převážně angličtiny.

Školní docházka na Ukrajině začíná u dětí, kteří k 1. září dovršily 6 let věku. 1. až 4. ročník se nazývá základní vzdělávání. Vyučovací hodina je 35 minut. 5. až 9. ročník navštěvují žáci od 10 let do 15 let a je označován jako základní všeobecné střední vzdělávání. Po jeho ukončení skládají postupovou zkoušku a mají možnost studovat nově další 3 roky (dříve to byly pouze 2 roky), aby dosáhli úplného středního všeobecného vzdělání. Další možností je pak tříleté předvysokoškolské odborné vzdělávání, kde získají titul junior bakalář a musí pokračovat dále na vysoké škole. Také si mohou po 9. ročníku vybrat odborné vzdělávání, které trvá 2 až 4 roky.³⁴ Musí si však povinně vybrat jednu z výše uvedených variant, protože povinná školní docházka, jak jsem uvedla, je 12letá.

Oslovení učitelů je jiné než u nás. Na Ukrajině děti oslovují učitele křestním jménem včetně křestního jména otce, u žen s koncovkou ova.

³³ *Základní informace pro srovnání českého a ukrajinského vzdělávacího systému* [online]. [cit. 2023-04-28]. Dostupný z: <https://www.edu.cz/methodology/zakladni-informace-pro-srovnani-ceskeho-a-ukrajinskeho-vzdelavaciho-svstemu/>

³⁴ *Základní informace pro srovnání českého a ukrajinského vzdělávacího systému* [online]. [cit. 2023-04-28]. Dostupný z: <https://www.edu.cz/methodology/zakladni-informace-pro-srovnani-ceskeho-a-ukrajinskeho-vzdelavaciho-svstemu/>

3 Analýza postojů škol a školského systému k začleňování ukrajinských žáků do základních škol

Začlenění ukrajinských žáků do školského systému je nutným předpokladem pro jejich integraci. Škola hraje důležitou roli v jejich socializaci a stabilizaci.

3.1 Opatření pro úspěšnou integraci ukrajinských žáků do základních škol

3.1.1 Speciální právní úprava

Zákonná úprava Lex Ukrajina pro oblast vzdělávání zajistila ukrajinským žákům stejné podmínky vzdělávání jako českým dětem. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (dále jen „MŠMT“) vydalo metodické komentáře k tomuto zákonu.³⁵

3.1.2 Zajištění zdravotní péče

Na webu Ministerstva zdravotnictví lze nalézt podrobné informace, co se týče zajištění zdravotní péče Ukrajinců. Vzhledem k rozsahu práce pouze uvádím, že *„osoby z Ukrajiny, které projdou registračním procesem, mají zajištěnou účast v systému veřejného zdravotního pojištění jako státní pojištěnci a mají plný nárok na poskytování hrazených zdravotních služeb jako jiní pojištěnci zdravotních pojišťoven v ČR.“*³⁶

³⁵ MŠMT. *Metodické komentáře k zákonu Lex Ukrajina 2 pro oblast regionálního školství* [online]. [cit. 2023-05-08]. Dostupný z: <https://www.edu.cz/methodology/metodicke-komentare-k-zakonu-lex-ukrajina-2-pro-oblast-regionalniho-skolstvi/>

³⁶ MINISTERSTVO ZDRAVOTNICTVÍ. *Zajištění primární zdravotní péče pro osoby z Ukrajiny* [online]. [cit. 2023-06-10]. Dostupný z: https://www.mzcr.cz/wp-content/uploads/2022/06/Zajisteni-primarni-zdravotni-pece-pro-osoby-z-Ukrajiny-aktualizace-cervenec-2022_ver1.4.pdf

3.1.3 Zajištění potřeb ukrajinských žáků

Kromě fyziologických potřeb, potřeb jistoty a bezpečí bylo třeba věnovat pozornost vzdělávacím, sociálním a emočním potřebám. Mezi vzdělávací potřeby patřilo naučit se česky, navázat na přerušené školní vzdělání na Ukrajině, dohnat ztracenou látku a přizpůsobit se novému vzdělávacímu systému.³⁷

Co se týče jazykové přípravy, MŠMT vyhlásilo výzvy na Jazykové kurzy pro děti cizince migrující z Ukrajiny 2022 pro děti ve věku 14 až 18 let a dále na Adaptační skupiny pro děti cizince migrující z Ukrajiny 2022, které byly určeny pro děti od 3 do 15 let.³⁸ Jazykové kurzy byly zaměřeny na intenzivní výuku českého jazyka jako druhého jazyka. Cílem adaptačních skupin bylo připravit ukrajinské děti na vstup do škol, podpořit jejich jazykové znalosti a socializaci těchto dětí pomocí různých volnočasových aktivit, například návštěv muzeí, výletů apod.

Důležitá byla i pomoc při komunikaci, navazování sociálních kontaktů včetně získání pocitu sounáležitosti.

Z hlediska psychologicko-sociologického se muselo k ukrajinským žákům, ale i k jakémukoliv cizinci přistupovat jako 1) k lidské bytosti, 2) jako k dítěti, které se chce něco naučit, 3) jako k žákovi školy a třídy a 4) jako k cizinci.

3.1.4 Zajištění kapacit základních škol, školních psychologů a školských poradenských zařízení

V praxi se projevíly značné regionální rozdíly, zejména ve větším zájmu o umístění ukrajinských žáků v pražských základních školách, kde se ukázaly problémy s nedostatečnou kapacitou a personálním zajištěním. Pokud byla

³⁷ *Integrace ukrajinských uprchlíků v ČR 2022+* [online]. [cit. 2023-05-08]. Dostupný z: https://diverzita.cz/upload/content/files/articles/PAQ_CP_Integrace_Uprchliku_PUBLIKACE_1vydani.pdf

³⁸ *Vyhlášené výzvy MŠMT na podporu Adaptačních skupin a Jazykových kurzů pro děti cizince migrující z Ukrajiny 2022 (aktualizováno 13. 5. 2022)* [online]. [cit. 2023-05-08]. Dostupný z: <https://www.edu.cz/vyhlaseny-2-vyzvy-msmt-na-podporu-adaptacnich-skupin-a-jazykovych-kurzu-pro>

naplněna kapacita školy ve spádové oblasti, kde měl žák bydliště, byl ředitel školy povinen toto oznámit svému zřizovateli, který podle školského zákona³⁹ měl zařídit umístění žáka k povinné školní docházce na jiné škole. V ostatních regionech nebyly tyto problémy až tak markantní.

Horší situace byla v zajištění školních psychologů a speciálních pedagogů, kterých je na školách nedostatek. To se potvrdilo i ve zprávě České školní inspekce, kde se uvádí, že *„potřebnou psychologickou podporu školním či externím psychologem či intenzivnější spoluprací s pedagogicko-psychologickou poradnou se pro ukrajinské žáky – z personálních či finančních důvodů – nedaří v dostatečné míře zajistit na téměř třetině navštívených základních škol. Téměř 60 % navštívených základních škol nedisponuje ani vhodnými relaxačními prostory, které jsou pro podporu procesu adaptace a duševního zdraví rovněž důležité.“*⁴⁰

MŠMT vydalo doporučení pro školská poradenská zařízení, jak postupovat při poskytování poradenských služeb ukrajinským žákům.⁴¹

3.2 Průběh začleňování ukrajinských žáků

3.2.1 Informační kanály

MŠMT pár týdnů od ruské invaze spustilo pro ukrajinské uprchlíky síť informačních kanálů umístěnou na webu pro Ukrajinu a dále i telefonické linky, které byly přímo určeny pro ukrajinské děti a rodiče na webové adrese <https://www.edu.cz/ukrajina/>. Na tomto webu byly zveřejněny například informace a dokumenty na podporu škol, odkaz na web České školní inspekce, která připravila ve spolupráci s MŠMT a Národním pedagogickým institutem

³⁹ Podle § 178 odst. 1 a § 179 odst. 2 školského zákona

⁴⁰ ČESKÁ ŠKOLNÍ INSPEKCE. *Integrace a vzdělávání ukrajinských dětí a žáků – metodická podpora ze stranv České školní inspekce* [online]. [cit. 2023-05-06]. S. 11. Dostupný z: <https://csicr.cz/cz/Aktuality/Integrace-a-vzdelavani-ukrajinskych-deti-a-zaku-%E2%80%93>

⁴¹ MŠMT. *Informace pro školská poradenská zařízení* [online]. [cit. 2023-05-08]. Dostupný z: https://www.edu.cz/wp-content/uploads/2022/03/SPZ_doporuceni-final.pdf

ČR (dále jen „NPI“) metodickou podporu při integraci a vzdělávání ukrajinských žáků.⁴² Součástí byl i odkaz na web NPI, kde byly publikovány například metodické texty pro práci s ukrajinskými žáky, dále rozcestník podpory pro všechny zainteresované do výuky ukrajinských žáků a také informace o ukrajinském školství.⁴³ Cílem těchto materiálů bylo usnadnit výuku všech školních předmětů pro třídy, kde byly začleněni žáci s odlišným mateřským jazykem (tedy nejen ukrajinským či ruským).

Web obsahoval i další užitečné odkazy jak v češtině, tak i v ukrajinštině – letáky na podporu duševního zdraví dětí, podpůrné materiály pro pedagogy, česko-ukrajinský a ukrajinsko-český tematický slovníček apod.⁴⁴

Současně byly informace pro Ukrajince zveřejňovány v ukrajinštině na sociální síti Telegram.⁴⁵

3.2.2 Zahájení povinné školní docházky pro ukrajinské žáky

Povinná školní výuka pro ukrajinské děti narozené od 1. 9. 2007 do 30. 8. 2016 byla od září školního roku 2022/2023. Předtím mohly děti navštěvovat adaptační skupiny či jazykové kurzy češtiny. Někteří žáci studovali v domácím prostředí digitální výuku školy na Ukrajině, kterou před příchodem do České republiky navštěvovali.

Po zavedení povinné školní docházky pro Ukrajince v ČR někteří žáci pokračovali a pokračují ve dvojím vzdělávání, a to u nás i digitálně na Ukrajině.

MŠMT a NPI vydaly metodické pokyny na pomoc výuky a hodnocení Ukrajinců. Jednalo se např. o Balíček první pomoci, který byl důležitým

⁴² ČESKÁ ŠKOLNÍ INSPEKCE. *Integrace a vzdělávání ukrajinských dětí a žáků – metodická podpora ze strany České školní inspekce* [online]. [cit. 2023-05-06]. Dostupný z: <https://csicr.cz/cz/Aktuality/Integrace-a-vzdelavani-ukrajinskych-deti-a-zaku-%E2%80%93>

⁴³ <https://ukrajina.npi.cz/>

⁴⁴ <https://www.edu.cz/ukrajina/dalsi-uzitecne-odkazy/>

⁴⁵ Český vzdělávací systém už rok pomáhá ukrajinským dětem [online]. [cit. 2023-04-17]. Dostupný z: <https://www.msmt.cz/rok-s-ukrajinsky-mi-uprchliky-v-cesky-ch-skolach>

pomocníkem pro první dny výuky ukrajinských dětí, které neznaly češtinu. Obsahoval informace pro ředitele, učitele, ale i vychovatele, asistenty pedagogů a školská poradenská pracoviště.⁴⁶

3.2.3 Výuka českého jazyka

Co se týče výuky českého jazyka, jeho zvládnutí nebylo cílem, ale prostředkem. Výuka by měla probíhat přímou metodou, tzn., že veškerá komunikace učitele se žákem by měla být pouze v češtině. Měla by probíhat v kompaktních celcích, nikoliv po jednotlivých pojmech. Vychází se z předpokladu, že žáci-cizinci jsou stejně schopní jako ostatní a jejich učivo by nemělo být méně podnětné. Učitelé by proto měli rozvíjet související slovní zásobu, gramatiku, fráze, doplňující otázky k textu, ověřovat pochopení a prohlubovat vyjadřovací schopnosti. Lze využívat i mobilní aplikace a další moderní technologie.

Existuje řada příruček a metodických materiálů, kterými se mohli učitelé inspirovat a využít je při výuce českého jazyka, například materiály Centra pro integraci cizinců, které vydalo na výuku češtiny pro děti z Ukrajiny pod názvem *Česky raz dva*.⁴⁷

3.2.4. Výuka vyučovacích předmětů a hodnocení

Pro ukrajinské žáky vypracovali učitelé základních škol individuální vzdělávací plány, které jsou určeny jako podpora pro děti se speciálními potřebami. V tomto dokumentu byly formulovány jejich konkrétní vzdělávací plány a potřeby. Důvodem pro jejich zpracování může být i nedostatečná znalost českého jazyka, což byl tento případ.

Vyučovacích předmětů se vyučovaly podle školních osnov.

⁴⁶ <https://ukrajina.npi.cz/balicek-prvni-pomoci>

⁴⁷ HALAŠTOVÁ, Andrea. *Česky raz dva* [online]. [cit. 2023-05-09]. Dostupný z: <https://www.cicops.cz/cz/603-materialy-na-vyuku-cestiny-pro-deti-z-ukrajiny>

MŠMT vypracovalo podrobnou Metodiku k hodnocení žáků základních škol dle zákona Lex Ukrajina ve školním roce 2021/2022.⁴⁸ Hodnocení ukrajinských žáků mohlo být buď klasifikačním stupněm, nebo slovně, případně kombinací obou možností. Záleželo, jak byla tato problematika řešena ve školním řádu té či oné školy. Při hodnocení se brala v potaz nedostatečná znalost českého jazyka, protože ovlivňuje výkon žáka, dále pak úroveň dosažená ve vzdělávání ve vztahu „*k očekávaným výstupům, ke vzdělávacím a osobnostním předpokladům a věku*“.⁴⁹ Podle mých zkušeností se rovněž přihlíželo k tomu, jak se žák snaží integrovat do nového prostředí, jak se snaží spolupracovat se spolužáky se stejným a jiným mateřským jazykem a jak se snaží plnit úkoly včetně úkolů doplňkových, jako jsou například referáty, prezentace, čtenářské deníky apod. Okrajově se mohlo přihlížet i k prospěchovým výsledkům dosaženým na ukrajinské škole.

3.2.5. Zhodnocení postojů základních škol k začleňování ukrajinských žáků

Podle Průběžné zprávy o integraci a vzdělávání ukrajinských dětí a žáků 2021/2022⁵⁰, kterou zpracovala Česká školní inspekce v rámci metodické podpory 626 základních škol, byly v polovině z nich zjištěny prostorové a personální problémy. Výuka probíhala převážně ve smíšených třídách. Pouze v 10 % základních škol z uvedeného vzorku probíhala výuka ukrajinských žáků v samostatně vytvořených třídách.

⁴⁸ MŠMT. *Metodika k hodnocení žáků základních škol dle zákona Lex Ukrajina ve školním roce 2021/2022* [online]. [cit. 2023-05-13]. Dostupný z: <https://www.edu.cz/methodology/metodika-k-hodnoceni-zaku-v-zakladnich-skolach-dle-zakona-lex-ukrajina-ve-skolnim-roce-2021-2022/#6->

⁴⁹ Tamtéž jako pozn. 37

⁵⁰ NOVOSÁK, Jiří; ANDRYS, Ondřej; ZATLOUKAL, Tomáš a kol. *Průběžná zpráva o integraci a vzdělávání ukrajinských dětí a žáků*. Praha: Česká školní inspekce, 2022, ISBN 978-80-88087-91-5

Necelá pětina škol vytvořila adaptační skupiny, kam docházeli žáci před svým začleněním do běžné výuky.⁵¹ Výuka češtiny jako druhého jazyka nebyla zavedena pouze v 7 % navštívených škol.⁵²

Ze zprávy vyplývá, že téměř ve všech navštívených základních školách byly vypracovány postupy pro přijímání a adaptaci ukrajinských žáků. Ve 2/3 škol byl jmenován koordinátor adaptačního procesu a z toho na 1/3 škol byla současně vedle koordinátora přítomna i osoba hovořící ukrajinským jazykem. Role koordinátora spočívala zejména v komunikaci s rodiči ukrajinských žáků, seznámení žáků s pravidly školy a vzdělávání, poskytování informací o žákovi pedagogům, informování pedagogů o příchodu nového žáka apod.⁵³ Ve zprávě je kladně hodnoceno jejich působení na školách.

Práce pedagogů byla zásadním faktorem pro úspěšnou integraci, především jejich motivace. Důležitá byla jejich podpora od školního nebo externího psychologa, což zajistilo 43 % škol z výše navštíveného počtu 626 základních škol.⁵⁴ Pedagogům rovněž byly nabízeny konzultace týkající se vzdělávání ukrajinských žáků. Ve 2/3 škol se také konaly pravidelné porady k této problematice. Ve zprávě se konstatuje, že pedagogové se úspěšně zapojili do procesu začleňování a podpory ukrajinských žáků, často nad rámec svých povinností. Kladně jsou rovněž hodnoceny všechny podpory ukrajinských žáků, ať už se jedná o zabezpečení školních pomůcek, obědů a zájmových činností zdarma, včetně psychologické pomoci při řešení různých problémů a další spolupráce školy s různými partnery, například neziskovými organizacemi, které se věnují integraci migrantů. Lze uvést například Centra pro integraci cizinců (Praha, Kolín, Mladá Boleslav, Liberec), Diecézní charity

⁵¹ NOVOSÁK, Jiri; ANDRYS, Ondřej; ZATLOUKAL, Tomáš a kol. *Průběžná zpráva o integraci a vzdělávání ukrajinských dětí a žáků*. Praha: Česká školní inspekce, 2022, ISBN 978-80-88087-91-5. S. 26

⁵² Tamtéž, s. 27

⁵³ Tamtéž, s. 19

⁵⁴ Tamtéž, s. 19

(Brno, České Budějovice, Hradec Králové, Litoměřice, Plzeň), META, o.p.s. apod. Úplný seznam těchto organizací je zveřejněn na webových stránkách Ministerstva vnitra.⁵⁵ Nelze opomenout ani organizace, které zajišťovaly volnočasové aktivity dětí, např. ADRA CZ, o.p.s., Dům dětí a mládeže hlavního města Prahy.⁵⁶

Dalším zjištěným údajem ze zprávy bylo, že 14 % ukrajinských žáků se vzdělává kromě českých základních škol souběžně distančně ve své ukrajinské škole.⁵⁷

O zvládnutí integrace svědčí i slova bývalého ministra školství, mládeže a tělovýchovy Vladimíra Baláše, který zhodnotil rok takto: *„Jsem velice rád, že jsme jako resort dokázali jen pár dnů po vypuknutí konfliktu na Ukrajině zareagovat na situaci a připravili jsme takzvaný Lex Ukrajina, který umožnil našim školám jednodušší navyšování kapacit, dále jsme jim nastolili systém, jak mají školy postupovat v případě, že se i přesto nedaří umístit všechny děti a žáky do škol a musím říct, že do dnešního dne se povedlo umístit do škol téměř všechny děti s dočasnou ochranou na našem území, což považuji za velice dobře zvládnutou situaci v oblasti vzdělávání.“*⁵⁸

Shrnutí

Podle mého názoru sociální začleňování ukrajinských žáků do škol v ČR bylo úspěšné. Důležitá byla solidarita českých občanů v první fázi příchodu Ukrajinců do České republiky, pomoc ze strany neziskových a dalších organizací. Dík patří vládě ČR, které se podařilo v co nejkratším čase

⁵⁵ *Kontakty na organizace, které vám poskytnou bezplatnou pomoc či poradenství* [online]. [cit. 2023-6-10]. Dostupný z: <https://www.mvcr.cz/clanek/kontakty-na-organizace-ktere-vam-poskytnou-bezplatnou-pomoc-ci-poradenstvi.aspx>

⁵⁶ *Volnočasové aktivity pro ukrajinské děti* [online]. [cit. 2023-06-12]. Dostupný z: <https://www.znesnaze21.cz/aktuality/volnocasove-aktivity-pro-ukrajinske-deti>

⁵⁷ NOVOSÁK, Jiří; ANDRYS, Ondřej; ZATLOUKAL, Tomáš a kol. *Průběžná zpráva o integraci a vzdělávání ukrajinských dětí a žáků*. Praha: Česká školní inspekce, 2022, s. 19. ISBN 978-80-88087-91-5

⁵⁸ MŠMT. *Český vzdělávací systém už rok pomáhá ukrajinským dětem* [online]. [cit. 2023-05-13]. Dostupný z: <https://www.msmt.cz/rok-s-ukrajinskymi-uprchlicky-v-ceskych-skolach>

zakomponovat do české legislativy začlenění ukrajinských uprchlíků do občanského, sociálního, zdravotního a školského systému. Za nejcennější považují to, že solidarita, vstřícnost a pomoc občanů a vlády ČR ani po roce nepolevila.

Velké poděkování patří učitelům a školám za motivaci a vysoké pracovní nasazení. Učitelé a školy zvládli prvotní nápor a rychle se sžili s novými požadavky a s úspěchem zvládli integraci ukrajinských žáků do českého vzdělávacího procesu.

PRAKTICKÁ ČÁST

4 Kazuistika

V další části práce se budu věnovat konkrétní situaci dvou rodin ukrajinských uprchlíků, jejichž děti navštěvují jednu pražskou školu, ve které učí kolegyně. Vycházím přitom do značné míry z vlastních zkušeností a zkušeností své kolegyně. Vybrala jsem dvě rodiny, které byly ochotné spolupracovat.

4.1 Metodický popis získání a zpracování dat

Je třeba poznamenat, že praktickou část práce ovlivňovala určitá metodologická omezení. Při promýšlení vhodné metodiky jsem hned na počátku zavrhla metodu dotazníkového šetření. Předpokládala jsem, a zkušenost s ukrajinskými respondenty mi to potvrdila, že byli od okamžiku přejezdu české státní hranice doslova zahrnuti lavinou dotazníků. Začali je vyplňovat jak pro orgány státní správy, pro pomáhající neziskové organizace, tak i pro školy, zdravotnická zařízení, dopravní podnik, poskytovatele ubytování atd. Při tom byli hned zpočátku vystaveni psychicky náročným situacím, kdy např. formuláře pro cizineckou policii vyplňovali okamžitě po příjezdu, vyčerpaní předchozími událostmi a cestou. Velkým handicapem byla neznalost jazyka – formuláře v ukrajinštině či ruštině v té době ještě nebyly připravené, museli se spolehnout na pomoc dobrovolných tlumočnicků.

Psychický stres, jazyková bariéra, velké množství a náročnost administrativních úkonů si vyžádaly svou daň. Typickým jevem je, že se ukrajinští uprchlíci snažili požadavkům administrativy vyhovět, ale je pro ně do značné míry nepřehledná a nevzbuzuje v nich pocit, který by bylo možné označit jako „uživatelsky příjemný“. Proto se lidé obvykle spíše uzavírají do sebe a neposkytují o sobě komukoliv více informací, než je nezbytně nutné.

Z tohoto důvodu bylo potřebné pro účely šetření zapomenout na dotazníky a věnovat se rodinám prostřednictvím osobního kontaktu. Nejprve bylo potřeba

navodit atmosféru důvěry a s respondenty postupně budovat rovnocenný vztah, ve kterém ztráceli obavy z toho, že budou s „cizím“ člověkem hovořit o svých zkušenostech, problémech a potřebách. Díky několika setkáním s rodinami v rámci kazuistiky se to podařilo a mohu v této práci poskytnout kauzy obou rodin do značné míry podrobně a otevřeně.

4.2 Osobní praxe

Jako vychovatelka ve školní družině se s ukrajinskými dětmi setkávám již řadu let. Do roku 2022 převládali žáci, kteří se v naší zemi již narodili, nebo zde již žili delší dobu jako potomci rodičů, kteří u nás našli pracovní uplatnění. Tito žáci nejsou nyní předmětem mého průzkumu, protože jejich integrace je dlouhodobější a sociální postavení jejich rodin nevybočuje zásadním způsobem z kontextu české společnosti.

Pro mou vlastní praxi však bylo toto seznámení s žáky z ukrajinských rodin první předzvěstí, ze které se začala odvíjet má nyní již dlouhodobější zkušenost se začleňováním ukrajinských žáků. Vnímala jsem větší či menší odlišnosti v přístupu rodičů a dětí ke školnímu systému.

V praxi jsem se setkávala jak s dětmi a rodiči, kteří vystupovali s respektem k českému vzdělávacímu systému, tak i s opačným přístupem, kdy podmínky „diktovalo“ dítě, samo rozhodovalo, zda se bude, či spíše nebude řídit pokyny školy a družiny, a jeho rodiče ho v tom podporovali a chovali se k pracovníkům školy nadřazeně a arogantně. Tyto případy bohužel vrhají špatné světlo na obraz ukrajinských žáků a rodin, přestože jsou v menšině. Ve své práci jsem považovala za nutné je zmínit, protože nelze ignorovat ani očividné negativní průvodní jevy. Současně je však potřeba zdůraznit, že nejde o převládající trend.

4.3 Zprostředkování informací

V této části výzkumu, v popisu života ukrajinských rodin v novém prostředí od března do srpna 2022, vycházím ze zprostředkované zkušenosti.

Pro bližší seznámení s konkrétními kauzami jsem proto využila zkušenosti své kolegyně Denisy. Jde o pedagožku, která je učitelkou českého jazyka a současně ovládá na úrovni rodilého mluvčího ruský jazyk a pasivně i ukrajinský jazyk, protože v mládí absolvovala studia na VŠ v Kyjevě. Tato kolegyně Denisa s žáky z rodin ukrajinských uprchlíků pracuje od samého počátku. Nejprve pracovala v roli vedoucí pedagogického týmu ukrajinské adaptační skupiny a učitelka českého jazyka pro cizince, poté od školního roku 2022/23 jako učitelka českého jazyka, která mj. pracuje s nově přichozími ukrajinskými žáky v českých třídách a nadále vyučuje český jazyk pro cizince. Denise se podařilo dobře poznat podmínky života ukrajinských rodin a poskytla mi cenné podklady k praktické části mé práce.

Nejprve jsme se s kolegyní Denisou několikrát osobně setkaly a probíraly jsme její zkušenost a konkrétní poznatky ze života několika ukrajinských rodin, se kterými kolegyně navázala osobní vztah. Z těchto rodin jsme postupně vybraly dvě rodiny, na jejichž příbězích bylo možné demonstrovat průběh začleňování do života v ČR.

V této praktické části tedy využívám kromě své dlouhodobé praktické zkušenosti s ukrajinskými žáky ve školní družině zejména zkušenost kolegyně Denisy s konkrétními žáky, které sleduje od března 2022. Díky tomu, že získala důvěru žáků i jejich rodin, mi Denisa umožnila osobní setkání s jednotlivými rodinnými příslušníky. Během cílených rozhovorů s oběma matkami od rodin a jejich dětmi, vždy v přítomnosti matky, jsem tak měla možnost získat poměrně ucelenou představu o podmínkách jejich života v ČR. Zdrojem poznatků o této problematice pro mě také nadále zůstala má vlastní zkušenost s několika ukrajinskými žáky z rodin uprchlíků, kteří od září 2022

navštěvují školu a družinu, kde pracuji. Vzhledem k tomu, že družinu navštěvují žáci prvního stupně, ale mým záměrem bylo představit kauzy žáků širšího věkového spektra, zůstaly pro účely praktické části této práce vytypované dvě rodiny, s jejichž žáky pracuje má kolegyně od března 2022.

4.4 Vlastní rozhovory

Rozhovory se zástupci obou rodin se realizovaly v průběhu první poloviny dubna 2023. S matkou Oksanou a starším synem Dmytrem z první rodiny jsem se potkala ve dnech 1., 8. a 15. dubna 2023. S matkou Karolinou z Charkova a jejími dvěma dětmi Nast'ou a Míšou z druhé rodiny jsem se potkala 2., 9. a 16. dubna 2023.

Během rozhovorů s dětmi byly vždy přítomné jejich matky, které souhlasily s tím, aby se děti do rozhovoru zapojily.

Každý rozhovor trval cca 2 hodiny. Během rozhovorů jsem nepořizovala žádný záznam, abych nenarušila křehkou důvěru a mohla počítat s otevřeností. Teprve doma, hned po příchodu, jsem si v klidu pořídila poznámky, které jsem průběžně doplnila při setkání s kolegyní Denisou. K výpovědím rodin jsem ještě dohledala informace, kterými jsem si jednotlivé poznatky o situaci rodin v ČR doplnila – např. o ukrajinských adaptačních skupinách, o ukrajinských asistentech, o pomáhajících organizacích apod.

Dorozumívacím jazykem byla především čeština, protože matka už během roku pobytu v ČR tento jazyk na komunikativní úrovni ovládala. Rozhovorů byla přítomná i kolegyně Denisa v roli případného tlumočnicka. V průběhu rozhovorů jsem kladla otázky v češtině a Denisa tlumočila některé složitější obraty do ruštiny. Matka Oksana se snažila odpovídat česky, ale v průběhu rozhovorů obvykle přecházela do ruštiny, které jsem částečně rozuměla a částečně jsem využila přetlumočení od Denisy.

První den rozhovoru jsme v obou rodinách věnovali seznamování a získávání důvěry. Hovořili jsme obecně o životě v ČR a na Ukrajině, porovnávali jsme například školství, mzdy, důchodový systém. Postupně jsme přešli na ožehavější otázky, které se týkaly přímo válečného konfliktu jako důvodu odchodu do ČR. Kladla jsem otázky, kterými jsem se snažila nenásilně zjistit, jaké byly první momenty rodiny po vypuknutí války, jak je napadlo odjet ze země do bezpečí, jakým způsobem se dopravili do Prahy, jaké byly první momenty po příjezdu, kdo jim pomáhal, kde našli ubytování, jaké administrativní úkony museli absolvovat, jaké získali hmotné zajištění a jak se podařilo začlenit děti do vzdělávacího systému.

Druhý den rozhovoru jsme navázali na téma adaptace dětí v české škole. Starší syn z první rodiny Dmytro a mladší syn z druhé rodiny Míša navštěvovali od dubna 2022 ukrajinskou adaptační skupinu. Hovořili jsme o možnostech zaměstnání v ČR a o vývoji sociálně ekonomické situace rodin. Začali jsme probírat přechod žáků do českých tříd od září 2022 a zkušenosti dětí včetně specifických aspektů, kterými bylo např. řešení konkrétních problémů s ukrajinskými asistenty, se školním psychologem a se sociální pracovnící.

Třetí den rozhovorů jsme věnovali rekapitulaci ročního pobytu v ČR a zhodnocení současné situace obou rodin a vyhlídkám do budoucna.

4.5 Reflexe a výběr vzorku

Pro účely své práce jsem vybrala tři žáky a dvě rodiny, kteří podle mého názoru představují vhodný vzorek pro názornější přiblížení problematiky integrace. Jde o rodiče a děti, kteří mají zájem se na začleňování do české společnosti podílet nejen jako pasivní příjemci výhod a služeb, ale naopak jako aktivní účastníci tohoto dlouhodobého procesu. Na této cestě přitom musejí překonávat řadu překážek, být schopní vyhledávat a přijímat pomoc, a zejména

se sami snažit udělat maximum pro to, aby jejich život v české společnosti byl oboustranně přínosný.

Žáci a rodiny, kterými se zabývám ve dvou kazuistikách, jsou lidé, kteří začali svůj život v České republice za mimořádně vypjatých okolností. Odešli ze svých ukrajinských domovů náhle a v podstatě bez přípravy po ruské invazi, ke které došlo na konci února 2022.

Obě zmíněné rodiny přišly v průběhu března 2022. V ČR okamžitě členové těchto rodin získali tzv. status uprchlíka s dočasnou ochranou, který měl v první fázi roční platnost. Od března 2023 pak byl zájemcům tento status vzhledem k situaci na Ukrajině prodloužen, opět o jeden rok.

Vybrané rodiny ukrajinských žáků představují průřez věkovým a sociálním spektrem. Byly vytypované jako vzorek představující několik odlišných sociálních prostředí, liší se věk žáků, jejich životní podmínky a výchovně vzdělávací potřeby. Pro účely publikace samozřejmě mohly být zvoleny jen rodiny, které s poskytnutím určitých osobních údajů souhlasily. Můžeme tedy předpokládat, že stranou výzkumu zůstaly rodiny, které mají subjektivní či objektivní důvody nebýt součástí veřejného prostoru. Je tedy třeba počítat s touto skutečností, která může výsledek výzkumu poněkud zkreslit a zviditelnit spíš rodiny s aktivním přístupem k začleňování.

4.6 Důvěra a diskrétnost jako podmínka publikování

Základním předpokladem publikace obou kauz samozřejmě bylo ujistění, že respondenti zůstanou v anonymitě a jejich otevřenost nebude nijak zneužita. Proto jsou jména všech účastníků změněna. Neuvádím zde ani konkrétní školu, kterou žáci navštěvují. Jedná se o velkou základní školu v jedné městské části Prahy.

Další údaje souhlasí se skutečností: věk žáků, rodinné podmínky, povolání rodičů, bydlení, ekonomické zajištění, adaptace v procesu výuky na české škole, začleňování do života, plány do budoucna aj.

Matky obou rodin souhlasily se zveřejněním jejich osobních příběhů pouze s podmínkou zachování anonymity. Nemohla jsem je požádat o podepsání tzv. informovaného souhlasu, protože z něho by bylo patrné jejich pravé jméno.

4.7 První rodina

V této rodině žije žák 4. třídy ZŠ, desetiletý Dmytro. Žije s matkou a mladším tříletým bratrem Volod'ou. Matka nemá zaměstnání a celodenně pečuje o malého sourozence. Zpočátku bydleli na ubytovně, posléze dostali od jedné pražské městské části do užívání jednopokojový byt ve starším cihlovém domě. Jedná se o rodinu samoživitelky, otce nemají. Na Ukrajině zůstali matčini rodiče.

4.7.1 Život rodiny před příchodem do ČR

Doma na Ukrajině bydlel Dmytro v malém městě v Kyjevské oblasti. Žili velmi skromně, protože matka Oksana pobírala malou podporu v mateřství a přivydělávala si příležitostnou práci, případně jako domácí švadlena. Měli k dispozici jednopokojový byt. Využívali také podpory od Oksaniných rodičů, kteří bydleli v nedaleké vesnici, kde měli a stále mají malé hospodářství.

Díky vlastním zdrojům zeleniny, ovoce, vajec a drůbežního masa byla rodina relativně dobře zabezpečená. Neměli sice auto ani žádný větší majetek, ale žili v čisté a útulné domácnosti. Dmytro už měl dokonce svůj první vlastní mobil. Chodil do čtvrté třídy školy s ukrajinským vyučovacím jazykem. Bratr Volod'a byl s matkou doma.

Městečko žilo poklidným životem a nic nenasvědčovalo tomu, že se situace radikálně změní.

4.7.2 Rodina v prvních hodinách po začátku války

Ve čtvrtek 24. února 2022 se Dmytro probudil před svítáním. Měl špatný sen a nechtělo se mu zůstat dlouho v posteli. Rozhodl se, že se oblékne a bude si kreslit, dokud se neprobudí maminka a bratr.

Znenadání se rozezněly sirény. Maminka Oksana se prudce probudila a malý Volod'a začal plakat. Dmytro byl ze všech nejsoustředěnější, protože už byl plně vzhůru. Vzpomněl si, jak nacvičovali poplach ve škole. Říkali jim, že po zaznění sirén mají jít do sklepa. Dmytro to řekl mamince, která už se mezitím také vzpamatovala. Zazvonila u nich sousedka, která jim řekla, že nikdo neví, co se děje, ale že jdou všichni do sklepa.

Po schodech domu už scházeli sousedé z vyšších pater. Dmytro pomohl mamince obléknout Volod'u, vzali pro něho housku, vodu, jeho hračku a rychle seběhli do sklepa. Sirény pořád houkaly.

Ve sklepní místnosti bylo asi dvacet lidí. Seděli na zemi nebo postávali. Během dne se postupně odvažovali vydat do svých bytů pro nějaké jídlo, pití, oblečení, židle a deky. Elektřina fungovala, z jednoho bytu si přinesli do chladného sklepa přímotop. I tak tam bylo dost zima, nechali si na sobě bundy a čepice. Přinesli si termosky a několik lidí se vždy vydalo doplnit do nich pro všechny teplý čaj. Na chodbu u sklepa si přinesli kbelíky, do kterých vykonávali potřebu.

Z rádia už věděli, že v jejich okolí padaly bomby. Nikdo ze sousedů nevěděl, co se přesně děje, jak dlouho bude nebezpečí trvat a jak dlouho by měli zůstat ve sklepech. Někteří z nich to neustále mezi sebou probírali, většinou však postupně utichali. Skoro všichni měli s sebou mobily. Ve zpravodajství zachytili informace o tom, že na některá místa na Ukrajině zaútočila ruská armáda. Nikdo moc nechápal, jak je to možné a proč by měli bombardovat civilní domy.

Dmytro byl ve střehu, ale neměl velký strach. Zajímalo ho, co se bude dít. Malý Volod'a se taky uklidnil a hrál si s dalšími dětmi v koutě sklepa. Během dne houkala siréna ještě několikrát. Noc strávili ve sklepě na studené zemi. Pod sebe jim maminka přinesla zimní kabát.

4.7.3 Přejezd k prarodičům a rozhodnutí o odjezdu

Ve sklepě strávil Dmytro s maminkou a bratrem i další dny. Pořád tam bylo plno a někteří sousedé řešili nahlas své problémy, kdekdo pokašlával. Většinou se snažili společně vydržet a být k sobě ohleduplní, ale bylo to náročné. Maminka se občas vydala nahoru do bytu pro něco potřebného. Do sklepa také nahlédli zvenku nějakí lidé v uniformách a za chvíli jim přinesli několik rozkládacích lehátek. V noci na nich pak spali staří lidé a malé děti.

Zprávy z vnějšího světa bohužel nebyly příznivé. Přicházely informace o bombardování měst a civilních obětech. Také v jejich městě zasáhla bomba jeden z domů a pohřbila jeho obyvatele pod troskami. Do té doby nepředstavitelné nebezpečí se zdálo být velmi blízko.

Celý dům žil dlouhou řadu dní v jedné sklepní místnosti. Natrvalo se neodvažovali vrátit do svých bytů. Sirény houkaly několikrát během dne i noci. Po týdnu dospěla maminka Oksana k rozhodnutí. Sbalila sobě i dětem nejnnutnější zavazadla a odjela s nimi do vesnice, kde žili její rodiče. Doufala, že ve vesnickém domě, mimo oblast průmyslu či důležité infrastruktury, budou ušetřeni neustálé obavy z náletů.

Bohužel ani tam však nebylo bezpečno. Vesnicí projížděla auta i vojenská technika. Ozývala se střelba a výbuchy. Oksana měla pocit, že se útěk před nebezpečím zatím nezdařil a její děti jsou stále v ohrožení. Její rodiče, zvláště otec, na ni začali naléhat, aby odjela s dětmi za hranice. Měli na mysli Českou republiku, Prahu. Věděli, že tam již řadu let pracuje dcera jejich sousedky a daří se jí poměrně dobře. A především – není tam válka. Rodiče dali dceři na cestu všechny své úspory.

4.7.4 Cesta do Prahy

Rodině se povedlo dostat na nádraží na vlak do Kyjeva. Na kyjevském nádraží strávili celý den a noc, než se jim podařilo nasednout na vlak do Prahy. Vlak nebyl nijak avizovaný na přehledech odjezdů, a přesto se na nástupišti srotl obrovský dav lidí, kteří chtěli nastoupit. Oksana s dětmi cítila, že jde o život. Volala nahlas, aby ji s dětmi nechali nasednout. Podařilo se jim prodrat davem, nastoupit a najít místečko v přeplněném kupé. Volod'a seděl mamince na klíně a Dmytro u jejích nohou na kufru na zemi. Tak strávili celý den, než dorazili ke slovenské hranici.

Na hranici je čekalo mnohahodinové zdržení. Všichni museli vystoupit a jít přes hranici pěšky. Maminku s dětmi naštěstí pustili dopředu. Na slovenské straně čekali dobrovolníci, kteří je zavedli do velké místnosti. Tam se mohli umýt, dostali jídlo a pití, deku na přikrytí a informaci, že vlak směrem na Prahu pojede za několik hodin. Byla už noc a Oksana s dětmi si chvíli zdřímla na jednom z lehátek. Do vlaku nasedli bez problému, jen velmi unavení. Po dalších mnoha hodinách jízdy přijeli do Prahy.

4.7.5 Příklad rodiny do ČR a aklimatizace

První dny v Praze

Na hlavním nádraží se všech cestujících přecházejících z Ukrajiny ujali dobrovolníci v barevných vestách⁵⁹. Zavedli je do prostor bývalé Fantovy kavárny, kde si zapsali jejich jména. Dali jim bagety a vodu a nechali je čekat na židlích u letitých stolků. Mezitím pro ně domlouvali ubytování.

Po několika desítkách minut přišel jeden z dobrovolníků rodině oznámit, že budou mít zajištěný pokoj na ubytovně. Po dalším čekání pro ně přijel autobus a zavezl je ke staršímu panelovému domu, který sloužil jako ubytovací

⁵⁹ *Pomoc uprchlíkům z Ukrajiny nijak nenarušila běžný chod pražského hlavního nádraží* [online]. [cit. 2023-06-9]. Dostupný z: <https://www.spravazeleznice.cz/-/pomoc-uprchlikum-z-ukrajiny-nijak-nenarusila-bezny-chod-prazskeho-hlavniho-nadrazi>

zařízení. Pokoj byl vybavený poměrně skromně, ale Oksana byla nadevše ráda, že jsou v klidu a bezpečí. Dmytro byl zvědavý, co se bude dít dál.

V dalších dnech čekaly rodinu neustálé povinnosti. Nejprve se museli zaregistrovat na cizinecké policii. Policisté z azylového oddělení spolu s úředníky museli denně odbavit tisíce uprchlíků. Úřadovali v pražském kongresovém centru, kde trvaly čekací doby mnoho hodin. Volod'a strávil většinu času v dětském koutku, Dmytro čekal ve frontách s maminkou. Všichni tři nakonec obdrželi tzv. status uprchlíka a vízum dočasné ochrany s platností na jeden rok, tj. do března 2023. Oksana se hned ptala, zda by mohl Dmytro chodit do školy. Tlumočníci ji odkázali na školu v místě, kde jsou ubytovaní.

V dalších dnech si rodina zařizovala finanční záležitosti. Na úřadě dostali jednorázovou podporu v hmotné nouzi v českých korunách. Otevřeli si účet, na který si převedli své nevelké úspory. Několikrát týdně chodili na Václavské náměstí nebo do Holešovické tržnice, kde dostávali pro rodinu malou tašku se základními potravinami. Mohli si také vzít potřebné oblečení, nějakou hračku nebo knížku. Dmytro si vybral českou knížku s obrázky zvířat. Jazyku nerozuměl, ale některá slova, která kolem sebe slyšel, mu zněla podobně jako ukrajinština.

Díky informacím na ubytovně Oksana zjistila, že se v nedaleké škole bude od dubna otvírat adaptační skupina pro ukrajinské děti. Vyhledala školu a Dmytra do ní zapsala.

Ukrajinská adaptační skupina

První dubnové pondělí začala výuka v ukrajinské adaptační skupině.⁶⁰ Bylo v ní 20 ukrajinských dětí od 6 do 12 let. Ve škole je přivítal její ředitel a předal je paní učitelce, která se jim pak věnovala každý den od 8 do 13:30 hodin. Na konci každého školního dne dostaly děti oběd ve školní jídelně.

⁶⁰ ČTK. *Adaptační skupiny pro děti z Ukrajiny budou pokračovat do června* [online]. [cit. 2023-06-05]. Dostupný z: <https://www.novinky.cz/clanek/veda-skoly-adaptacni-skupiny-pro-deti-z-ukrajiny-budou-pokracovat-do-cervna-40418522>

Nikdo z dětí neuměl česky. Česká učitelka Denisa s nimi hovořila rusky. Tento jazyk všechny ukrajinské děti dobře znají – buď jsou tzv. „ruskojazyčné“ a měly ruštinu jako vyučovací jazyk i ve své vlasti, nebo se učily ruštinu jako povinný předmět. Domluva fungovala dobře.

V adaptační skupině probíhalo klasické vyučování. Děti se učily základní česká slova a fráze, zeměpisné údaje, poslouchaly české pohádky a krátké filmy, malovaly, zpívaly, chodily na hřiště. V dalších dnech přibyly do skupiny dvě ukrajinské učitelky, které se postupně s českou učitelkou Denisou střídaly. V některých dnech chodila celá skupina na výpravy po Praze. Seznamovala se se zdejší dopravou, obchody, důležitými budovami. Navštívila hodně památek a zajímavých míst.

V dubnu 2022 se ve škole konal zápis do českých tříd. Dmytra zapsali do páté třídy. V létě se zúčastnil příměstského tábora pro ukrajinské děti. Učili se tam mluvit česky, chodili do přírody, zabývali se výtvarnými činnostmi apod.

Dmytro už začínal trochu rozumět hovorům lidí kolem sebe. Přes den měl spoustu aktivit, ale v noci se mu často vracely špatné sny. Zdálo se mu o střelbě, bombách a sirénách. Probouzel se celý zpoceny, ale pak si vždy uvědomil, že je i s maminkou a bratrem v bezpečí. Jen měl strach o babičku a dědu. Často si volali, takže věděl, že jsou snad v pořádku.

4.7.6 Rodina ve školním roce 2022/23

Změna bydliště a začátek školní docházky

Protože maminka Oksana neovládala před příchodem do Prahy dobře češtinu, našla podporu v jazykových kurzech pro cizince. Tyto kurzy jí pomáhají zlepšit jazykové schopnosti a snadněji se začlenit do místního prostředí.

Oksana také našla podporu v místní komunitě. Touto komunitou se rozumí neformální kontakty s krajany, kteří už v ČR delší dobu pobývají. Oksana se při doprovodu syna do české školy seznámila s dalšími ukrajinskými rodiči, kteří sice také byli v ČR krátce, ale mnozí z nich tu měli příbuzné, kteří tu již

žijí a pracují řadu let a znají zdejší poměry. Tak získala Oksana informace a pomoc v oblasti bydlení, financování, vzdělávání a dalších oblastech. Kromě toho se Oksaně podařilo najít podporu u svých rodinných známých v ČR, kteří mohli poskytnout emocionální a praktickou podporu. Začala se setkávat s dcerou sousedky z vesnice, kde žijí její rodiče. Tato žena – Zlata – žije v ČR už téměř deset let, umí dobře jazyk a pomáhá Oksaně zorientovat se v životě v nové zemi.

Díky novým kontaktům a usilovnému zařizování mohla rodina během léta změnit místo pobytu. Městská část Prahy, kde žili na ubytovně, jim poskytla do užívání jednopokojový byt se základním vybavením – kuchyňská linka, rozkládací gauč a postel, stůl a židle. Dmytro byl rád, že má svůj koutek na vlastní posteli a může si dělat úkoly u stolu. Oksana byla za bydlení v soukromí velmi šťastná. Bohužel nesehnala pro malého Volod'u místo ve školce, a tak s ním musela zůstat doma. Ráno vyprovázeli Dmytra do školy a odpoledne ho přicházeli vyzvednout.

V páté třídě, do které začal Dmytro chodit, bylo 30 dětí. Čtyři z nich přišly na jaře z Ukrajiny. Dmytro seděl v lavici s kamarádem Maximem, kterého znal z adaptační skupiny. Dvě další ukrajinské spolužačky do skupiny nechodily a neuměly česky téměř ani slovo.

Všichni ukrajínští žáci museli poslouchat výklad v češtině s snažit se pochopit, co se dá. Učitelé jsou většinou mladšího věku, takže dorozumívání v ruštině není možné. Ze začátku si pomáhali všelijak – překladačem na telefonu nebo angličtinou (tu ale Dmytro neumí natolik, aby chápal složitější slova). Největší pomoc nakonec poskytovala Saša – spolužačka původem z Ukrajiny, která v Praze žije od dětských let a umí stejně dobře ukrajinsky jako česky. Ve většině hodin vypomáhala jako tlumočnice.

Od září začal Dmytro dvakrát týdně navštěvovat hodiny češtiny pro cizince. Učila je stejná paní učitelka, kterou zná už z adaptační skupiny. V jejich třídě

má také hodiny češtiny. Je pro Dmytra známou tváří s důvěrníci, na kterou se může kdykoliv obrátit.

Role ukrajinské asistentky pedagoga

Ve škole pracuje jako asistentka pedagoga jedna původně ukrajinská učitelka jménem Olesja, která od počátku také pracovala s dětmi v ukrajinské adaptační skupině. Její kompetence zahrnují široké spektrum činností zprostředkovatele informací mezi žáky, učiteli, vedením školy a rodinami. Je však pouze sama pro celou školu, takže ve třídě u Dmytra může být jen velmi zřídka. Dmytro však ví, že se na ní může v případě potřeby obrátit.

Ukrajinská asistentka pedagoga Olesja hraje důležitou roli při integraci ukrajinských žáků do českého vzdělávacího systému. Jejím úkolem je podpořit ukrajinské děti a rodiny v adaptaci na nové prostředí a pomoci jim překonat jazykovou a kulturní bariéru.

Tato asistentka pedagoga může být také důležitou spojkou mezi rodinami a školou. Asistent může pomoci s komunikací mezi českými učiteli a ukrajinskými rodinami, překládat důležité dokumenty a informace a pomoci rodinám s orientací v novém prostředí. Asistentka může také organizovat setkání a rozhovory s rodinami, aby zjistila, jaké jsou potřeby a přání rodin a jak jim může pomoci.

Ukrajinská asistentka pedagoga může také pomoci dětem s učením se nových věcí a s porozuměním učiva v různých předmětech. Asistentka může připravit speciální materiály a pomůcky, které dětem pomáhají s učením.

Kromě toho, že asistentka pedagoga může pomoci s komunikací a vysvětlováním složitějších věcí ve vlastním ukrajinském jazyce, může také poskytnout důležitou podporu při překonávání kulturních rozdílů a odlišností mezi ukrajinským a českým vzdělávacím systémem. Pomáhá ukrajinským dětem při adaptaci na nové prostředí a způsob vzdělávání, což může být pro ně velmi stresující a frustrující.

Asistentka pedagoga může také poskytovat podporu při organizaci kulturních a společenských akcí, které by mohly pomoci ukrajinským dětem a jejich rodinám zapojit se do místní komunity a navázat nové vztahy. Například organizace ukrajinských tanců nebo kulinářských workshopů může pomoci dětem a jejich rodinám setkat se s dalšími ukrajinskými lidmi v ČR a přispět k pocitu přijetí a začlenění do nového prostředí.

Asistentka pedagoga může také pomoci ukrajinským dětem a jejich rodinám s administrativou, například při vyřizování formulářů a dokumentů souvisejících s pobytovým statutem v ČR nebo s výběrem vhodného zdravotního pojištění. To může být pro ně velmi obtížné, zejména pokud nemají dostatečné znalosti češtiny.

V neposlední řadě ukrajinská asistentka pedagoga může také pomoci s rozvojem vztahů mezi rodiči a školou. Může působit jako prostředník mezi rodinami a učiteli, aby pomohla vyřešit jakékoliv problémy nebo konflikty, které by se mohly vyskytnout. Také může předávat důležité informace a upozornění od školy do rodiny a naopak.

Celkově lze tedy říci, že ukrajinská asistentka pedagoga může hrát klíčovou roli v integraci ukrajinských žáků a jejich rodin do českého vzdělávacího systému a do místní komunity. Její pomoc může pomoci překonat bariéry, které mohou být pro ně velmi obtížné a může přispět k pocitu přijetí, začlenění a úspěšného zapojení se do nového prostředí.

Role školního psychologa

Matka Oksana při rozhovorech sdělila, jakým způsobem probíhala spolupráce se školním psychologem. Jde o velmi důvěrné informace. Na doporučení učitelky českého jazyka pro cizince pomohlo vedení školy zajistit pro Dmytra návštěvy u školního psychologa. Školní psycholog měl každý týden pravidelnou konzultaci s třídním učitelem a sledoval vývoj situace u Dmytra.

Na první konzultaci se Dmytrem psycholog zjišťoval, jak se cítí ve škole a co ho trápí. Dmytro mu vyprávěl o zážitcích z Ukrajiny, o velkém strachu a o svých špatných snech. Postupně se začal otevírat a vybudoval si s psychologem důvěru. Začal mluvit o svých pocitech a obavách, které se týkaly jeho rodiny a chození do školy.

Psycholog s Dmytrem pracoval na zlepšení jeho sebedůvěry a zvládnání obav. Díky tomu se Dmytro postupně začal cítit lépe a přestal mít stres z toho, co se děje doma na Ukrajině. Začal se více soustředit na učení, což se projevilo v lepších výsledcích ve škole.

Dále mu školní psycholog pomáhal s řešením mezilidských vztahů a sociálních situací v třídě. Podporoval ho při vytváření přátelství s dalšími žáky a snažil se ho zapojit do školních aktivit. Pomohl mu i s rozvíjením jeho sebevědomí a sebepojetí.

Celkově řečeno, školní psycholog se snažil ukrajinskému žákovi poskytnout komplexní pomoc při jeho integraci do nového prostředí a pomoci mu s jeho osobním a růstem. Jeho práce byla klíčová pro úspěch tohoto žáka v novém prostředí. Dmytro a jeho maminka Oksana byli školnímu psychologovi vděční za podporu a spolupráci.

4.7.7 Školní rok do jara 2023

Dmytro dělá velké pokroky v českém jazyce. Už rozumí většině z toho, o čem se baví spolužáci. Dovede číst a zapsat si do sešitu, co je potřeba. Postupně začíná rozumět výkladu ve všech předmětech. Nejvíce ho baví výtvarná výchova. Zjistil, že v matematice už probírali na Ukrajině složitější příklady než tady. Proto dostal v pololetí z matematiky jedničku. Z češtiny zatím nebyl klasifikovaný.

Kontakty s českými kamarády a jejich role

Pro Dmytra je však poměrně těžké najít si ve třídě kamarády mezi českými spolužáky. V lavici sedí s Ivanem. Ostatní kluci se baví mezi sebou v několika menších skupinách, ale Dmytro mezi ně zatím moc nezapadl. Trochu lepší je to v hodinách tělocviku.

Při tělocviku se Dmytro seznámil s českým žákem Adamem. Chodí do jiné třídy, ale začali si povídat o přestávkách. Zjistili, že mají společné zájmy, jako je matematika a informatika. Adam se mu snažil pomoci s angličtinou, která pro Dmytra nebyla nejsilnější stránkou.

Pomalou se mezi nimi vytvořilo silné přátelství, kterému pomáhalo i to, že Dmytro se cítil v novém prostředí trochu osamělý a rád trávil čas s Adamem. Společně se učili, diskutovali o různých tématech a pomáhali si navzájem s problémy ve škole. Dmytro byl rád, že našel někoho, kdo ho dokázal pochopit a podpořit.

Dmytro sice neměl zpočátku příliš velkou znalost češtiny, ale Adam mu pomáhal s jejím zdokonalováním a pomalu se mu dařilo lépe porozumět českým výkladům ve škole. Naopak Dmytro Adamovi předával své znalosti z matematiky, kterou se učil na Ukrajině a kterou Adam považoval za velmi těžkou. Časem se také Dmytro začal scházet s Adamovými kamarády a postupně se stali skupinou, která spolu tráví na sídlišti volný čas, hrají fotbal a podporují se navzájem.

Současná situace první rodiny

S postupem času se situace pro rodinu, a zejména pro pátáka Dmytra zlepšuje. Díky podpoře a pomoci od školy, sociálních pracovníků a organizací se rodina dokázala postavit na vlastní nohy. Rodina se dokázala přestěhovat do vlastního bytu a matka se soustřeďuje na hledání místa ve školce pro malého Volod'u a vhodného zaměstnání pro sebe. Díky lepším podmínkám se zlepšilo i prostředí pro život pro oba sourozence a podmínky k učení pro Dmytra.

Dmytro začal dostávat ve škole dobré známky, a dokonce se zúčastnil matematické soutěže, kde sklídl úspěchy.

Výše zmíněný příběh ukazuje, jak složité situaci mohou čelit rodiny ukrajinských uprchlíků, zejména pokud jsou samy a nemají k dispozici potřebné zdroje. Nicméně ukazuje také, jakou důležitou roli mohou hrát organizace, školy a sociální pracovníci při pomoci a integraci těchto rodin. S pomocí komunitních organizací, škol a státních institucí se mohou ukrajinskí uprchlíci stát součástí společnosti, najít si práci a vzdělání a začlenit se do nového prostředí.

4.7.8 Obecná doporučení pro první rodinu

Začleňování dětí z rodin ukrajinských uprchlíků v tíživé sociální situaci, jako je situace popsána v tématu, může být náročné a složité. Pro žáka páté třídy, který žije s matkou, pečující o malého sourozence a je bez zaměstnání, může být těžké získat dostatečnou podporu pro úspěšné vzdělávání a začlenění do české společnosti.

Prvním krokem bylo zajištění stabilního a bezpečného bydlení. Život na ubytovně může být pro děti a jejich rodiny náročný, zejména pokud jde o soukromí, prostor pro učení a zdravotní podmínky. V takové situaci se ukázalo být užitečné vyhledat pomoc organizací, které se specializují na pomoc rodinám v sociální nouzi a mají zkušenosti s řešením podobných situací.

Dalším krokem je zajištění základních potřeb pro rodinu. Matka, která pečuje o malého sourozence a nemá zaměstnání, může potřebovat finanční podporu a pomoc s hledáním práce. Existuje mnoho organizací, které nabízejí poradenství a podporu při hledání práce a získávání finančních příspěvků.

Kromě toho může být pro děti důležité získat pomoc při učení a vzdělávání. Žáci páté třídy potřebují podporu při rozvoji svých schopností a dovedností, aby mohli uspět ve škole a v budoucím životě. Mohou být užitečné podpůrné

programy a doučování, které pomohou dětem, které se potýkají s učením a přizpůsobením se novému prostředí.

Jazyková bariéra může být dalším problémem, se kterým se děti a rodiny setkávají. Pokud matka neumí česky, může být těžké získat potřebné informace o škole a dalších službách a komunikovat s učiteli a ostatními rodiči. V takových případech mohou pomoci jazykové kurzy a služby překladatelů.

V neposlední řadě mohou být pro děti důležité sociální aktivity, které jim umožní vytvořit si přátelství a zapojit se do školního života. Tyto aktivity mohou zahrnovat například sportovní a kulturní aktivity, kroužky a volnočasové aktivity. Organizace, jako jsou například dětské kluby, mohou být užitečné pro získání přátel a vytvoření podpůrného prostředí.

Je důležité, aby měl žák páté třídy přístup ke kvalitnímu vzdělávání, které mu umožní dosáhnout svého potenciálu a úspěšně se začlenit do společnosti. Vzdělávání je klíčové pro budoucnost dítěte a pro jeho schopnost získat zaměstnání a prosperovat v budoucnu.

4.8 Druhá rodina

Žákyně 7. třídy, žije v rodině s matkou, bratrem (5. třída) a dalšími příbuznými v pronajatém bytě, matka má nekvalifikované zaměstnání, otec zůstal na Ukrajině

4.8.1 Život rodiny před příchodem do ČR

Rodina žila ve velkém ukrajinském městě Charkově, které se nachází poblíž ruské hranice. Tato oblast je tradičně ruskojazyčná. Na většině škol je zde hlavním vyučovacím jazykem ruština, ukrajinština je vyučovaná jako povinný předmět – druhý jazyk. Nast'a (13) chodila do šesté třídy a její bratr Míša (11) do páté. Žili v malém rodinném domě na okraji města poblíž letiště. Jejich otec pracoval jako řidič autobusu, maminka Karolína (35) byla úřednice.

Zvláštní okolnost, která měla ovlivnit příští osud rodiny, spočívala v tom, že se Karolina a Nast' a učily už dva roky češtinu. Přihlásily se k výuce, kterou vedla skupina absolventů brněnské univerzity, která v Charkově dlouhodobě působila. Karolina si přála pro své děti dobré vzdělání a lepší život, takže se chopila této příležitosti a snila o tom, že by znalost češtiny mohla vyústit v možnost studia na české vysoké škole. Podle vyprávění jejich moravského učitele i podle zkušeností několika známých, kteří v českých zemích pracovali, byla tato možnost velmi lákavá.

4.8.2 Rodina v prvních hodinách po začátku války

Válečné události zastihly město Charkov naprosto nepřipravené. Nikdo nechápal, co se děje. K Rusku a Rusům měli tradičně velmi dobrý vztah a byli s nimi propojeni mnoha osobními a rodinnými kontakty. Pak přišel 24. únor 2022. Ve městě se začaly ozývat sirény a nad střechou rodinného domu přelétalo jedno vojenské letadlo za druhým. Dům stojí poblíž letiště, takže letadla mířila na přistání a zdálo se, že se s obrovským hlukem téměř dotýkají jejich střechy a za chvíli smetou celý domek z povrchu zemského.

Rodina se chodila schovávat do sklepa. Ten však byl malý, vhodný spíš k uskladnění brambor než k delšímu pobytu čtyř lidí. Druhého dne se po odhoukání konce poplachu vrátili nahoru a v Nastině pokoji je čekal děsivý pohled. Tlaková vlna vyrazila okno, sklo se vysypalo dovnitř přímo na dívčinu postel. Kdyby na ní v tu chvíli ležela, jistě by to odnesla přinejmenším zraněním. Další šok přišel, když se Nast' a s Míšou dozvěděli o osudu své školy. Zasáhly ji bomby a z budovy zbyla jen hromada trosek. Naštěstí v té době nebyl nikdo uvnitř, protože školní vyučování bylo přerušeno. I tak to byla událost, které se zcela vymykala lidskému chápání a kontrastovala s dosavadní zkušeností Nasti a její rodiny tak, jako by se zčistajasna probudili v úplně jiném světě.

Po těchto hrozivých zážitcích se maminka Karolína rozhodla, že musí odvézt děti do bezpečí. Tatínek s nimi jet nemohl. Spíš své ženě nápad vydat se do neznáma rozmlouval a přesvědčoval ji, že se situace brzy uklidní. Karolína však byla neoblomná. Jednala zcela automatizovaně, téměř jako v transu. Přikázala Nastě a Míšovi, aby si sbalili pár nejn nutnějších věcí. Trochu oblečení a učebnice. Děti si chtěly vzít své oblíbené plyšové hračky – to jim maminka dovolila jen pod podmínkou, že z nich vyberou výplň, aby zabraly co nejméně místa. Důležitým zavazadlem byla přepravka s kocourem Ljovou, od kterého se nemohli odloučit. Pejška, kterého měli na dvorku, a morčátko museli nechat doma. Druhého dne brzy ráno je tatínek odvezl na nádraží. Rozloučil se s rodinou a odjel zpět. V podstatě s jejich odjezdem stále nesouhlasil. Ke stresu z nebezpečí se přidalo ještě napětí a nepochopení ve vlastní rodině.

4.8.3 Cesta do Prahy

Na nádraží panoval zmatek, vlaky nestačily obrovskému náporu cestujících, nebyly k dostání lístky. Karolína dokázala téměř nemožné. Za velkou sumu peněz koupila pro všechny jízdenky. Strávili na nádraží téměř celý den, teprve k večeru se dostali do vlaku. V obrovské tlačenci a chaosu se nakonec mamince s dětmi podařilo usadit na jednom místě a na podlaze společného vagonu. Kocour v přepravce byl potichu, jako by chápal vážnost situace a nechtěl působit svým lidem potíže.

Po mnoha hodinách, druhého dne večer, dorazil vlak do první stanice na polské straně. Polští dobrovolníci zavedli cestující do místní tělocvičny, kde všichni dostali čaj, balenou vodu a teplé jídlo. Na řadu přišlo také vyplňování dotazníků a nutnost odpovědět na otázku, kdo by chtěl zůstat v bezpečí v Polsku, a kdo pojedou jiným vlakem ještě dál, do České republiky. Karolína byla rozhodnutá pokračovat v cestě a dojet do Prahy. Nikoho tam sice neznala, ale doufala, že budou v bezpečí.

Na zemi polské tělocvičny leželo několik matrací. Karolina a děti se stočily do klubíčka na jedné z nich a tvrdě usnuly. Ještě v noci však musely znova vstát a nasednout do vlaku na Ostravu. Cestu měly zdarma. Na cestu dostaly deku a trochu jídla, protože vlastní zásoby už byly téměř u konce. Po celodenní cestě přes Polsko následovalo nové večerní organizování na nádraží v Ostravě. Karolina požádala o možnost pokračovat dalším vlakem do Prahy. A tak dál cestovaly Karolina a děti v noci, už třetím vlakem. V Praze byly brzy po ránu.

4.8.4 Příklad rodiny do ČR a aklimatizace

Na hlavním nádraží už se mezitím uprchlíci neodbavovali v dolní hale, ale na prvním nástupišti a v přilehlých prostorách. Organizátoři v oranžových vestách hlásili, že před historickou nádražní budovu budou přijíždět autobusy a převážet uprchlíky (Karolina už si pomalu začala na toto nové označení zvykat – byli z nich „běženci“) do ubytovacích zařízení mimo Prahu. V Praze zůstávali jen ti, pro koho si mohli přijít příbuzní nebo známí. Maminka Karolina přesto doufala, že by mohla najít nové útočiště přímo v hlavním městě. Byla zvyklá na velkoměsto, doufala v možnost snáz najít práci, a hlavně najít dobrou šanci na vzdělání pro děti. Zeptala se organizátorů, jestli by se pro ně nenašla nějaká možnost. Dostala odpověď, že se pokusí zavolat lidem, kteří nabízejí ubytování pro ukrajinské maminky s dětmi.

Již druhý telefonát byl úspěšný. Podařilo se zkontaktovat Karolinu a starší ženu Annu, která nabízela uprchlíkům k dočasnému pobytu ložnici ve svém dvoupokojovém bytě. Musela si přijet na nádraží rodinu osobně vyzvednout. Na obou stranách bylo velké odhodlání vyjít si vzájemně vstříc. Dokonce i kocour Ljova byl pěkně přivítaný, protože majitelka bytu byla milovnice koček a sama měla doma kočičku. Po dlouhé cestě pohostila Anna své nové spolubydlící výbornou polévkou a narychlo ohřátými párky. Pak už se Karolina s dětmi mohla zabydlet v ložnici a tvrdě usnout na široké manželské posteli. Majitelka bytu Anna se přesunula na pohovku do obývacího pokoje.

První dny v Praze

První hodiny a dny byly pro rodinu plné povinností. Získali status válečných uprchlíků, což znamenalo možnost pobytu v ČR po dobu jednoho roku – ovšem s upozorněním, že nesmějí vyjíždět za hranice. Na cizinecké policii strávili ve frontě celou noc. Dostali informaci, kde si mohou vyzvednout příspěvek v hmotné nouzi. Po krátkém odpočinku se všichni tři vypravili do další fronty na úřad práce, kde opět pročekali mnoho hodin. Ke své hostitelce se vrátili s několika tisícovkami a většinu peněz jí vnutili na náklady její náhle rozšířené domácnosti. Paní Anna jim dělala průvodkyni, seznámila je s okolím jejich nového bydliště, s metrem i s mnoha místy v Praze. Společné hospodaření nepůsobilo žádné větší problémy – Karolína spolu s Annou vařila, pomáhala s nákupy i úklidem. Současně se poohlížela po práci pro sebe a škole pro děti.

Pokud by získali povolení k pobytu v ČR před začátkem války, mohly by tu děti nastoupit do školy. Za nové situace však české školy nepřijímaly ukrajinské žáky přímo do českých tříd. Na některých základních školách však začaly vznikat tzv. ukrajinské adaptační skupiny. Byly však určeny pouze pro žáky od 6 do 12 let. Nast'á už byla za věkovým limitem, ale Míšu se povedlo do skupiny zapsat.

Ukrajinská adaptační skupina

V adaptační skupině se Míša setkal se svým vrstevníkem Dmytrem z první rodiny. Náplň práce této skupiny je již zmíněna u první rodiny.

Míša se začal v adaptační skupině učit první česká slova a věty. Obě děti zároveň pokračovaly v online výuce se svými ukrajinskými učiteli. Nast'á také pokračovala v online výuce v kurzu českého jazyka.

Zápis do české školy

Díky tomu, že měly obě děti dočasné ubytování u paní Anny, mohly se v dubnu dostavit k zápisu do spádové školy poblíž místa bydliště. Nast'ou zapsali do sedmé třídy a Míšu do páté.

Změna bydliště a pracovní příležitost

V květnu, během třetího měsíce pobytu, se rodině naskytlá možnost bydlení v samostatném pokoji v rodinném domě. Jejich první hostitelka Anna je seznámila s rodinou své přítelkyně, které onemocněla maminka a potřebovala výpomoc. Karolína se této úlohy ujala. K tomu si našla ještě zaměstnání na částečný úvazek ve škole, kam chodil Míša. Byla to náročná práce uklízečky, ale Karolína byla ráda, že si začala vydělávat na živobytí, že mají střechu nad hlavou a že jsou všichni v bezpečí. Jen vztahy s manželem, který zůstal v Charkově a obviňoval ji, že mohla s dětmi zůstat taky, byly už plně nepochopení.

4.8.3 Rodina ve školním roce 2022/23

Začátek školní docházky

Míša udělal v adaptační skupině velký pokrok. Naučil se trochu česky na komunikativní úrovni. Dokázal se domluvit v běžných situacích s učiteli a spolužáky. Zatím mu ještě dělalo problémy psaní. Doma ještě každý den procvičoval jazyk s maminkou a sestrou Nast'ou. Společně se dívali na české pohádky a četli si před spaním české knížky.

V létě se obě děti zúčastnily příměstských táborů, kde měly na programu opět intenzivní výuku českého jazyka, různé hry a výlety. V září nastoupili Nast'a i Míša do běžných tříd.

Jejich maminka Karolína mezitím pracovala na dvou místech. S novou hostitelkou Simonou se také spřátelila, podobně jako předtím s Annou. Práce pečovatelky, ve které se se Simonou střídaly, však byla hodně náročná. K tomu Karolína odcházela každé všední odpoledne na směnu do školy. Se svými

děťmi se tam téměř nepotkávala, uklízela ve třídách, na chodbách a toaletách až po vyučování. Sice nebyla na práci uklízečky zvyklá, ale byla za ni ráda.

Ve čtvrté třídě, do které začal Míša chodit, bylo celkem 28 žáků. Spolu s ním přibyl ještě jeden ukrajinský chlapec Makar. Učitelé je posadili spolu do první lavice přímo před katedru.

Nast' a nastoupila do sedmé třídy, kde bylo předtím 24 žáků. Nyní se třída rozrostla o dvě ukrajinské spolužačky – Nast'u a Dominiku. Třídní učitelka jim vyhradila místo v první lavici u dveří, aby měly dobrý přehled po třídě a přitom pocít „chráněných zad“. Toto místo doporučil koordinační pracovník z Národního pedagogického centra, který přišel do školy s několika radami a doporučeními pro české vyučující.

Karolína potkala ve škole, kde pracuje jako uklízečka, také nového asistenta pedagoga. Byl to mladý muž z Ukrajiny, který již delší dobu žije v ČR, studuje pedagogiku a chtěl pomoci svým krajanům. Karolína si s ním povídala a on jí nabídl svou pomoc. Poradil jí, jak v ČR fungují úřady, jak si zařídit organizační záležitosti v práci a jak získat podporu od města.

Díky této pomoci se Karolína rozhodla vyhledat sociální pracovníci, která jí pomohla získat podporu na bydlení a zabezpečit dětem potřebné věci. Také jí poradila, aby zajistila Míšovi místo ve školní družině, kde může trávit čas po vyučování, než přijde matka Karolína domů z práce.

Zdravotní péče

Při odjezdu z Ukrajiny si rodina vzala s sebou i zásobu léků pro Míšu. Chlapec trpí astmatem a musí chodit na lékařské kontroly. Maminka Karolína měla obavy, jestli nebude léčba v jiné zemi nad jejich finanční možnosti. Díky informacím, které získala od sociální pracovníce na úřadě městské části, se velmi uklidnila.

Získala informaci, že ukrajinští uprchlíci, kteří pobývají v České republice a mají zde udělen status uprchlíka, mají nárok na zdravotní pojištění stejně jako

čeští občané. Zdravotní pojištění pro ukrajinské matky a děti v ČR platí stát v rámci sociální pomoci. Pojištění je tedy hrazeno státem a zahrnuje běžnou zdravotní péči a léčbu, včetně hospitalizace, léků a návštěv u lékařů.

Pro ukrajinské uprchlíky, kteří pobývají v ČR na základě dočasné ochrany, platí zvláštní pravidla. V takovém případě je jim automaticky poskytováno zdravotní pojištění v rámci veřejného zdravotního pojištění bez ohledu na to, zda mají příjem či ne. Pokud jsou uprchlíci v procesu řízení o udělení dočasné ochrany, mohou také využít zdravotní péči zdarma v rámci systému sociální pomoci.

V praxi tedy platí, že většina ukrajinských matek a dětí v ČR má nárok na zdravotní péči a zdravotní pojištění zcela zdarma. Pro ty, kteří nejsou v této kategorii, existují možnosti, jak získat zdravotní pojištění v rámci sociální pomoci nebo si ho sjednat a platit si ho sami. Důležité je, aby si všichni uvědomovali svá práva a o možnosti využít zdravotní péči v ČR se informovali u sociálního pracovníka nebo u své zdravotní pojišťovny.

Rodině Karoliny se podařilo udržet Míšovu chorobu pod kontrolou. Dostává své léky a absolvuje plánované kontroly u lékaře. Nemoc se nezhoršuje, jeho stav je stabilizovaný a nijak chlapce neomezuje v běžných aktivitách.

Role učitelek českého jazyka pro cizince

Nasťa a Míša mají ve školním roce 2022/23 možnost navštěvovat zdarma doučovací hodiny českého jazyka pro cizince. Výuka probíhá dvakrát týdně – v pondělí odpoledne mají dvě hodiny, ve středu odpoledne jednu hodinu. Učí se ve dvou různých skupinách. Míša je ve skupině spolu s dalšími sedmi ukrajinskými žáky prvního stupně. Jejich učitelka se dětem velmi věnuje. Přípravuje jim „školu hrou“ – učí se pomocí obrázků, písniček, her a animovaných filmů. Přitom se nenásilně seznamují i s gramatikou. Aby nezaostávali za českými spolužáky, učí se postupně např. časování sloves,

vyjmenovaná slova, koncovky přídavných jmen a další záludnosti. Díky tomu, že v hodinách převládá hravý přístup, dělá Míša značné pokroky.

Nasťa má na doučování stejnou paní učitelku, která učila Míšu v adaptační skupině. Věnuje se skupině deseti žáků druhého stupně. Nasťa nevynechá téměř žádnou hodinu, s výjimkou jednoho týdne, kdy byla nemocná. Její ukrajinští spolužáci nejsou všichni stejně zodpovědní. Polovina z nich chodí do těchto hodin nepravidelně, mají velké absence. Učí se s využitím učebnice češtiny pro cizince zvané Levou zadní. K tomu také probírají gramatiku, kterou musí zvládat s českými spolužáky. Pro Nasťu je to velká výzva, ale díky své vytrvalé práci při domácí přípravě a individuálnímu přístupu české učitelky se její čeština, mluvená i psaná, stále zlepšuje.

Nasťa měla už v září dobré základy češtiny, protože se dva roky učila tento jazyk v online kurzech s českým učitelem a aktivně se vzdělávala sama, např. četbou knih a sledováním videí. Je komunikativní a navázala kontakty i s českými spolužáky, např. v rámci účasti na pěveckém vystoupení, o přestávkách apod. Tím si neustále doplňuje znalosti hovorového jazyka. Vzorně pracuje v hodinách češtiny pro cizince. Velmi se snaží aktivně zapojit v hodinách českého jazyka i v domácí přípravě. Pečlivě dělá úkoly, vede si čtenářský deník, připravuje prezentace o životě a díle spisovatelů. Přitom využívá individuální pedagogickou podporu. Stále pokračuje v systematickém samostatném vzdělávání. Zajímá se i o kontext českého jazyka v rámci české kultury a historie. Obětavě pomáhá spolužačce-krajance Dominice, přestože ji samotnou to zdržuje a svým způsobem omezuje v osobních kontaktech s českými spolužáky. Problémem v ČJ zůstává pouze mluvnice, protože si Nasťa teprve postupně doplňuje specifické učivo z 1. stupně (např. vyjmenovaná slova). Nasťa je velmi cílevědomá a dělá výrazné pokroky, přitom zůstává skromná a zdvořilá. Má velký potenciál k dalšímu zdokonalení a velmi dobrému osvojení ČJ.

4.8.4 Školní rok do jara 2023

Nasťa i Míša mají ve škole pěkné známky. Nasťa dostává dokonce i z češtiny podobné známky jako čeští spolužáci – patří ve třídě k lepšímu průměru. Na pololetním vysvědčení měla z češtiny dvojku a z ostatních předmětů jedničky a dvojky. Vyniká v tělocviku a ve zpěvu. Míša není tak pilný v domácí přípravě, a tak už sice umí docela dobře mluvit, ale s psaním je to horší. V češtině nebyl v pololetí klasifikovaný. Z většiny předmětů dostal dvojky, samozřejmě kromě jeho oblíbeného tělocviku. Matematika mu jde dobře, má z ní jedničku.

Kontakty s českými kamarády a jejich role

Míša zůstal v páté třídě sedět v lavici s kamarádem Makarem. Díky tomu, že jsou oba společenší, baví se o přestávkách i s českými spolužáky. Nejvíce přijdou do kontaktu při tělocviku. Oba chlapce baví fotbal, takže jdou často ven a hrají tam s dalšími dětmi na hřišti u školy.

Nasťa seděla několik měsíců s Dominikou, ale ta si zvykla příliš spoléhat na to, že jí Nasťa bude ve všem radit. Navíc je Dominika dost upovídaná a většina učitelů nerozlišovala, která z dívek ruší hodinu. Nakonec třídní učitelky dívky rozsadila. Nasťa teď sedí s českou spolužačkou Veronikou. Veronika je výborná žákyně, ale Nasťa nepotřebuje vyloženě „napovídat“. Spíš je ráda, že si může s Veronikou a jejími kamarádkami o přestávkách neformálně povídat. Díky tomu do třídy výborně zapadla a cítí se v ní dobře.

Současná situace druhé rodiny

Také druhá rodina má za sebou první rok života v České republice. Za tu dobu se tu dobře zabydleli. Našli vstřícné lidi mezi českými občany, kteří jim poskytli nejprve dočasné přístřeší, později domov s dlouhodobější perspektivou. Karolína ví, že kdyby v budoucnu neměla možnost bydlet v domě u Simony, bude mít díky vlastnímu příjmu a případným dávkám šanci

pronajmout si menší byt. Tuto zkušenost má mnoho ukrajinských pracujících, které během pobytu v Praze poznala.

V případě této rodiny sehrála zásadní roli solidarita českých občanů. O současnou dobrou pozici se však zasloužila do značné míry matka Karolina, protože bez váhání přijala tzv. méně kvalifikovanou práci, aby měla zajištěný vlastní příjem a nespolehnala jen na podporu od českého státu. K tomu ještě navštěvuje kurz pro budoucí ukrajinské asistentky pedagoga, který bude na konci školního roku zakončený závěrečnými zkouškami. Po jeho absolvování se bude moci ucházet o práci na některé základní škole a vypomáhat ukrajinským žákům a jejich českým pedagogům při vzájemném kontaktu.

Situace v jejich rodném Charkově je stále nejistá. Proto Karolina s dětmi nyní neuvažuje o návratu. Naopak by ráda žila a pracovala v ČR a postarala se o co nejlepší možnosti vzdělání pro své děti. Obě její děti, Nast' a i Míša, jí v tom velmi podporují. Dobře se učí, našly si kamarády, sžily se s novým prostředím. Velkou bolestí však pro ně stále zůstávají vzpomínky na zničené rodné město, jejich školu, na osudy kamarádů a známých, kteří tam zůstali. Zvláště citlivá Nast' a cítí ve chvílích, kdy si tuto situaci uvědomí, velký smutek. Traumatem, které si raději příliš nepřipouštějí, je i odloučení od otce, který o ně nejeví velký zájem. Má stále jejich mamince Karolině za zlé, že s dětmi odešla za hranice. Karolina však měla o osud dětí velký strach a je vděčná za to, že s nimi může být v bezpečí.

4.8.5 Dobrá zkušenost druhé rodiny

Karolina se snaží zvládnout všechny nástrahy svého nového života, ale je to pro ni těžká zkouška. Často se cítí unavená a bez naděje, ale snaží se těmto pocitům nepodléhat. A to hlavně kvůli svým dětem. Díky pomoci českých hostitelek, ukrajinského asistenta pedagoga, českých pedagogů, sociální pracovnice i lékařů se Karolina a její rodina cítí více začlenění do společnosti v ČR. Děti mají možnost trávit čas se svými spolužáky ve škole a v družině,

což jim pomohlo zlepšit své jazykové a sociální dovednosti. Také se začali seznamovat s českou kulturou a zvyklostmi.

Karolína si uvědomila, že pomoc od ostatních není projevem slabosti, ale spíše důkazem síly. S pomocí asistenta pedagoga a sociální pracovníce se jí podařilo vyřešit mnoho problémů a cítit se v novém prostředí více doma. Bylo to těžké, ale Karolína ví, že se může spolehnout na pomoc ostatních, když to bude potřeba. A to jí dodává naději a sílu dál bojovat.

4. 9 Příklady dobré praxe vyplývající z kazuistik

4. 9.1 První rodina

Po prvním roce v ČR překonala rodina matky samoživitelky se dvěma syny počáteční období, ve kterém se úleva plynoucí ze záchrany života mísila s těžkostmi v první etapě začleňování do života v nové zemi.

Hlavní roli v procesu začleňování sehrál proaktivní přístup matky, její velká snaha dostat všem nárokům nového prostředí a stát se plnohodnotnou členkou společnosti, nejenom příjemkyní dávek. Zásadní byla zejména schopnost vyhledat a přijmout pomoc, kterou na počátku nabízely pomáhající organizace. To matce umožnilo zorientovat se v novém prostředí, najít pro rodinu prozatímní bydlení a zapsat staršího syna do školy.

Důležitým faktorem pak byly počátky školní docházky staršího syna, protože prostřednictvím školy a napojených jedinců a institucí se rodina pozvolna posunovala od prvotní bezradnosti a vykořeněnosti k pocitům stále větší jistoty a stability.

Dalším zásadním bodem zlomu bylo získání samostatného bydlení. V tom vyšla rodině vstříc pražská městská část, která pro ni uvolnila malý sociální byt ve starším domě. Byt byl vybavený nejnutnějším nábytkem a první tři měsíce v něm mohla rodina bydlet zcela zdarma, v dalším období za regulovaný nájem.

Pokud jde o staršího syna, lze v jeho případě velmi pochválit přístup školy, do které začal docházet. Škola mu umožnila začlenit se do vzdělávacího procesu, naučit se na komunikativní úrovni český jazyk, najít si kamarády a věnovat se svým zájmům. Na této cestě se školák potkával a stále potkává s mnoha nápomocnými lidmi. Jsou to především jeho učitelé, kteří se mu v rámci výuky věnují a oceňují jeho snahu pochopit školní učivo a připravovat se na výuku doma. Mezi učiteli má zásadní roli učitelka českého jazyka, která se chlapci věnuje i v samostatných hodinách češtiny pro cizince. Díky tomu, že chlapec mohl využít svůj matematický talent, se dokonce úspěšně zapojil do matematické soutěže.

Další podpůrnou roli sehrává ukrajinská asistentka pedagoga. Dochází pravidelně do třídy, konzultuje školní výuku s pedagogy, sehrává roli prostředníka mezi školou a ukrajinským žákem. Tato asistentka může na škole pracovat díky iniciativě vedení školy a využití prostředků, které k těmto účelům poskytuje ministerstvo školství.

Velkou roli sehrál v případě ukrajinského školáka také školní psycholog. Díky tomu, že škola umožnila chlapci kontakt s tímto specialistou, se mohl vypořádat s nejhrošími náporý doznívajícího stresu. Šlo o řešení akutního posttraumatického syndromu a včasným zásahem odborníka mohlo být hrozící nebezpečí zažehnáno a chlapec nyní žije běžným životem školáka v české třídě, bez projevů úzkosti a pocitů strachu a izolace.

Nelze vynechat ani příspěvní spolužáků, kteří přijali ukrajinského chlapce mezi sebe. Našel si mezi nimi nové kamarády a díky jejich podpoře se cítí v bezpečí a může zažívat víceméně bezstarostné dětství, daleko od válečného nebezpečí.

Díky systému sociálních dávek se rodině podařilo poměrně dobře zvládnout náklady na bydlení, jídlo a další potřeby. Ekonomická stabilita se stala předpokladem pro další fungování rodiny v nových podmínkách. Tato etapa, kdy je rodina kvůli péči o malé dítě odkázaná na pomoc od českého státu, bude

ukončena poté, co se matce podaří umístit malého syna do předškolního zařízení a začít docházet do zaměstnání. K tomu nyní směřuje všechno její organizační úsilí. Tato rodina tak má velmi slibně nakročeno stát se dobrým příkladem úspěšného začlenění do české společnosti.

4. 9.2 Druhá rodina

Druhá rodina, zahrnující matku, dvě děti školního věku a otce na Ukrajině, musela od počátku řešit velmi složitou osobní a ekonomickou situaci. Otec, který zůstal v Charkově, nepřijímal odjezd svých rodinných příslušníků s nadšením. Pro druhou rodinu tak znamenal odjezd do ČR rodinnou krizi a pravděpodobný rozpad manželství. Otec totiž bagatelizoval hrozící nebezpečí a měl své ženě za zlé, že s dětmi odjela za hranice a odhodlala se zde pro ně najít podmínky k novému životu.

Matka s dětmi tedy byla vystavena velkému tlaku, protože necítila podporu ze strany své původní rodiny (především manžela) a ocitla se na počátku ve velké psychické a sociální izolaci. Sílu k překonání tohoto náporu jí dávají její děti, kterým chce zajistit lepší budoucnost v bezpečném prostředí.

Na počátku se rodina setkala s pomocí mnoha dobrovolníků, kteří jí pomohli najít první ubytování, vyřídit administrativní náležitosti, najít ekonomickou pomoc, využít humanitární pomoci v podobě jídla a oblečení aj. Velkou úlohu sehrála zdejší žena, která rodině poskytla zázemí ve svém vlastním bytě i za cenu toho, že se sama na několik týdnů přesunula na provizorní lůžko.

V další etapě, cca po měsíci a půl pobytu v ČR, se rodina přestěhovala. Bydlí v části domu u české rodiny, pro kterou matka pracuje jako pečovatelka. Kromě toho přijala na částečný úvazek práci uklízečky ve škole. Velmi podstatné je, že se nezalekla ani málo kvalifikované práce, protože jejím hlavním cílem je ekonomická samostatnost a potřeba nebýt odkázaná pouze na sociální podporu.

Také v této rodině sehrála klíčovou úlohu školní docházka obou dětí. Díky tomu se obě děti velmi brzy začlenily do běžného života a staly se i pro svou matku „mostem“ k mnoha novým kontaktům v českém prostředí. Velmi důležitými lidmi pro ně jsou pedagogové, zejména učitelka češtiny pro cizince a ukrajinský asistent pedagoga.

Rodina také využila podporu ze strany vstřícné sociální pracovnice, která jim pomohla v orientaci v administrativě a přispěla k tomu, aby měla rodina zajištěný finanční polštář i v případě, že by byl ohrožený zdroj příjmů z matčinych výdělků.

Velkým úskalím je pro rodinu zdravotní stav chlapce, který trpí astmatem. V současné době si je však matka jistá, že má v ČR zajištěnou veškerou potřebnou péči a zdravotní stav jejího syna se stabilizoval.

V současnosti se rodina dobře etablovala v novém prostředí. Děti mají ve škole dobré výsledky, našly si české kamarády a plánují pokračovat ve vzdělávání. Matka sice vykonává náročnou málo kvalifikovanou práci, ale má pro rodinu střechu nad hlavou a pocit stability plynoucí z toho, že by byla v případě potřeby schopná zaplatit i pronájem menšího bytu.

Nyní se matka vzdělává v kurzech českého jazyka a současně se účastní vzdělávání pro asistentky pedagoga. Po úspěšném absolvování tohoto kurzu by ráda našla práci v české škole.

Lze očekávat, že i tato rodina bude do budoucna pro českou společnost a ekonomiku přínosná. Matka již nyní odvádí ze svého příjmu řádně daně, její děti se dobře učí a nejspíš najdou v budoucnu dobré pracovní uplatnění.

Také druhá rodina je důkazem, že začleňování ukrajinských uprchlíků do české společnosti může v praxi poměrně dobře fungovat. Za předpokladu, že se do tohoto procesu zapojí obě strany – jak ukrajinská rodina, tak lidé a instituce v ČR.

Závěr

Cílem bakalářské práce bylo prozkoumat, zda a jak se podařilo ukrajinské žáky základních škol integrovat do českých škol a života české společnosti. V základních parametrech byly zmapovány procesy integrace těchto žáků. Situace v této oblasti se postupně stává přehlednější, a i díky zkušenostem z praxe získaných během jednoho roku jsou vytyčovány metody a postupy, které napomáhají začleňování ukrajinských žáků do základních škol v České republice. Na dvou kazuistikách dokladuji, že proces integrace ukrajinských žáků probíhá úspěšně a je zaznamenán velký pokrok díky účasti všech zainteresovaných stran do tohoto procesu. Samozřejmě, že se integrace neobešla bez problémů, na které ve své práci upozorňuji. Závěry a doporučení vyplývající ze dvou kazuistik pak podrobněji rozebírám v kapitole 4.9.

Proces integrace nelze po jediném roce považovat za ukončený. Válečný konflikt na Ukrajině stále pokračuje a nelze předpokládat, že se lidé prchající z ohrožených oblastí budou moci v brzké době vrátit do původních domovů. Mezitím si vytvářejí v České republice důležité sociální vazby a integrují se jak v profesní sféře (rodiče), tak i ve vzdělávacím systému (žáci).

Nedílnou součástí této integrace jsou i nově získané osobní vazby. Tudíž se perspektiva dalšího života v České republice jeví jako pravděpodobnější alternativa než návrat. Proto je do budoucna potřeba neztrácet problematiku integrace ze zřetele, aby se ukrajinští uprchlíci stali plnoprávními členy české společnosti a nevytvořili sociálně vyloučené skupiny obyvatelstva.

Lze předpokládat, že plně integrovaní Ukrajinci budou nezanedbatelným ekonomickým, ale i společenským a kulturním přínosem pro celou společnost.

Seznam literatury

Literární zdroje

BERNARD, Josef; MIKEŠOVÁ, Renáta. *Sociální integrace imigrantů na rozhraní mezi dočasnou migrací a trvalým usazením*. Sociologický časopis / Czech Sociological Review, 2014, Vol. 50, No. 4, s. 521-545

KODYMOVÁ, Pavla; KOLÁČKOVÁ, Jana. *Sociální práce s osamocenými rodiči*. In MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. 1. vyd. Praha: Portál 2005, 47. ISBN 80-7367-002-X

MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. 2., přepracované vyd. Praha: Portál 2008. 272 s. (s. 205). ISBN 978-80-7367-368-0

NOVOSÁK, Jiří; ANDRYS, Ondřej; ZATLOUKAL, Tomáš a kol. *Průběžná zpráva o integraci a vzdělávání ukrajinských dětí a žáků*. Praha: Česká školní inspekce, 2022, ISBN 978-80-88087-91-5

PRŮCHA, Jan. *Pedagogická encyklopedie*. 1. vyd. Praha: Portál, 2009. 936 s. ISBN 978-80-7367-546-2

Elektronické zdroje

ČTK. *Adaptační skupiny pro děti z Ukrajiny budou pokračovat do června* [online]. [cit. 2023-06-05]. Dostupný z: <https://www.novinky.cz/clanek/veda-skoly-adaptacni-skupiny-pro-deti-z-ukrajiny-budou-pokracovat-do-cervna-40418522>

Analýza dopadů nedostačujícího bydlení na školní a další problémy dětí v ČR [online]. [cit. 2023-04-15]. Dostupný z: http://socialnibydleni.mpsv.cz/images/soubory/Analzy/Dopady_nevyhovujici_ho_bydleni_na_deti.pdf

ČESKÁ ŠKOLNÍ INSPEKCE. *Integrace a vzdělávání ukrajinských dětí a žáků – metodická podpora ze strany České školní inspekce* [online]. [cit. 2023-05-06]. Dostupný z: <https://csicr.cz/cz/Aktuality/Integrace-a-vzdelavani-ukrajinskych-deti-a-zaku-%E2%80%93>

Český vzdělávací systém už rok pomáhá ukrajinským dětem [online]. [cit. 2023-04-17]. Dostupný z: <https://www.msmt.cz/rok-s-ukrajinskymi-uprchliky-v-ceskych-skolach>

ČLOVĚK V TÍSNI. *SOS Ukrajina Humanitární pomoc a plány v reakci na ruskou invazi* [online]. [cit. 2023-06-10]. Dostupný z: https://www.clovekvtisni.cz/media/publications/1994/file/sos-ukrajina_rok-pomoci_web.pdf

DLUBALOVÁ, Klára. *Dočasná ochrana pro Ukrajince půjde prodloužit o jeden rok. Vláda schválila Lex Ukrajina IV* [online]. [cit. 2023-03-23]. Dostupný z: <https://www.mvcr.cz/clanek/docasna-ochrana-pro-ukrajince-pujde-prodlouzit-o-jeden-rok-vlada-schvalila-lex-ukrajina-iv.aspx>

EK vydala pokyny pro členské státy k uplatnění směrnice o dočasné ochraně [online]. [cit. 2023-03-23]. Dostupný z: <https://advokatnidenik.cz/2022/03/24/ek-vydala-pokyny-pro-clenske-staty-k-uplatnovani-smernice-o-docasne-ochrane/>

HABROVÁ, Martina. *Definice sociálního znevýhodnění*. In FELCMANOVÁ, Lenka a Martina HABROVÁ a kolektiv. *Katalog podpůrných opatření: dílčí část: pro žáky s potřebou podpory ve vzdělávání z důvodu sociálního znevýhodnění* [online]. [cit. 2023-03-23]. Dostupný z: <http://katalogpo.upol.cz/socialni-znevychodneni/1-vymezeni-terminu-socialni-znevychodneni/1-1-definice-socialniho-znevychodneni/>

HALAŠTOVÁ, Andrea. *Česky raz dva* [online]. [cit. 2023-05-09]. Dostupný z: <https://www.cicops.cz/cz/603-materialy-na-vyuku-cestiny-pro-deti-z-ukrajiny>

Informace v souvislosti s invazí Ruska na Ukrajinu [online]. [cit. 2023-03-25]. Dostupný z: <https://www.vlada.cz/cz/media-centrum/aktualne/informace-v-souvislosti-s-invazi-ruska-na-ukrajinu-194507/>

Integrace ukrajinských uprchlíků v ČR 2022+ [online]. [cit. 2023-05-08]. Dostupný z: https://diverzita.cz/upload/content/files/articles/PAQ_CP_Integrace_Uprchliku_PUBLIKACE_1vydani.pdf

Jeden rok dočasné ochrany osob prchajících před ruskou agresí vůči Ukrajině – Solidarita EU s Ukrajinou [online]. [cit. 2023-03-23]. Dostupný z: <https://www.kurzy.cz/zpravy/701876-jeden-rok-docasne-ochrany-osob-prchajicich-pred-ruskou-agresi-vuci-ukrajine-solidarita-eu-s/>

Kontakty na organizace, které vám poskytnou bezplatnou pomoc či poradenství [online]. [cit. 2023-6-10]. Dostupný z: <https://www.mvcr.cz/clanek/kontakty-na-organizace-ktere-vam-poskytnou-bezplatnou-pomoc-ci-poradenstvi.aspx>

KOVÁČOVÁ, Viktorie; HOLEČKOVÁ, Petra. *Analýza života cizinců v MČ Praha 10* [online]. [cit. 2023-06-10]. Dostupný z: https://desitkapomaha.cz/Portals/12/Dokumenty%20%20kpss/Praha10_Analyza%20cizincu_KV.pdf

LÁBUSOVÁ, Adéla. *Projevy sociálního znevýhodnění a jeho dopady do vzdělávání*. In FELCMANOVÁ, Lenka a Martina HABROVÁ a kolektiv. *Katalog podpůrných opatření: dílčí část: pro žáky s potřebou podpory ve vzdělávání z důvodu sociálního znevýhodnění* [online]. [cit. 2023-03-23]. Dostupný z: <http://katalogpo.upol.cz/socialni-znevychodneni/1-vymezeni-terminu-socialni-znevychodneni/1-1-definice-socialniho-znevychodneni>

MAREŠ, Petr; SIROVÁTKA, Tomáš (2008). *Sociální vyloučení (exkluze) a sociální začleňování (inkluzie) – koncepty, diskurz, agenda*. Sociologický časopis/Czech Sociological Review, 44(2), 271–294. Dostupný z: <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168- ssoar-61122>

MICHALÍK, Jan; BASLEROVÁ, Pavlína; VALENTA, Milan. *Slovníček odborných pojmů a zkratk*. S. 10. *Katalog podpůrných opatření: dílčí část: pro žáky s potřebou podpory ve vzdělávání z důvodu sociálního znevýhodnění* [online]. [cit. 2023-03-23]. Dostupný z: <http://katalogpo.upol.cz/socialni-znevychodneni/1-vymezeni-terminu-socialni-znevychodneni/1-1-definice-socialniho-znevychodneni/>

MŠMT. *Informace pro školská poradenská zařízení* [online]. [cit. 2023-05-08]. Dostupný z: https://www.edu.cz/wp-content/uploads/2022/03/SPZ_doporuceni-final.pdf

MŠMT. *Metodické komentáře k zákonu Lex Ukrajina 2 pro oblast regionálního školství* [online]. [cit. 2023-05-08]. Dostupný z: <https://www.edu.cz/methodology/metodicke-komentare-k-zakonu-lex-ukrajina-2-pro-oblast-regionálního-skolstvi/>

MŠMT. *Metodika k hodnocení žáků základních škol dle zákona Lex Ukrajina ve školním roce 2021/2022* [online]. [cit. 2023-05-13]. Dostupný z: <https://www.edu.cz/methodology/metodika-k-hodnoceni-zaku-v-zakladnich-skolach-dle-zakona-lex-ukrajina-ve-skolnim-roce-2021-2022/#6>

MZCR. *Zajištění primární zdravotní péče pro osoby z Ukrajiny* [online]. [cit. 2023-06-10]. Dostupný z: https://www.mzcr.cz/wp-content/uploads/2022/06/Zajisteni-primarni-zdravotni-pece-pro-osoby-z-Ukrajiny-aktualizace-cervenec-2022_ver1.4.pdf
Prováděcí rozhodnutí Rady (EU) 2022/382 ze dne 4. března 2022 o existenci hromadného přílivu vysídlených osob z Ukrajiny ve smyslu článku 5 směrnice 2001/55/ES a mající za následek zavedení dočasné ochrany [online]. [cit. 2023-03-23]. Dostupný z: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2022.071.01.0001.01.ENG&toc=OJ%3AL%3A2022%3A071%3ATOC

Průběžné počty ukrajinských dětí v českých školách. MŠMT:2022. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/ministerstvo/novinar/prubezne-pocty-ukrajinskych-deti-v-ceskych-skolach>

Směrnice Rady 2001/55/ES ze dne 20. července 2001 o minimálních normách pro poskytování dočasné ochrany v případě hromadného přílivu vysídlených osob a o opatřeních k zajištění rovnováhy mezi členskými státy při vynakládání úsilí v souvislosti s přijetím těchto osob a s následky z toho plynoucími [online]. [cit. 2023-03-23]. Dostupný z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/ALL/?uri=celex:32001L0055>

Temporary protection for those fleeing Russia's war of aggression against Ukraine: one year on [online]. [cit. 2023-03-23]. Dostupný z: https://home-affairs.ec.europa.eu/temporary-protection-those-fleeing-russias-war-aggression-against-ukraine-one-year_en

USNESENÍ VLÁDY ČESKÉ REPUBLIKY ze dne 16. března 2022 č. 206 o vyčlenění volných ubytovacích kapacit v působnosti ministerstev a ostatních ústředních správních úřadů [online]. [cit. 2023-04-23]. Dostupný z: <https://www.vlada.cz/assets/media-centrum/aktualne/ubytovaci-kapacity-ministerstev-0206.pdf> a *USNESENÍ VLÁDY ČESKÉ REPUBLIKY ze dne 16. března 2022 č. 207 o vyčlenění volných ubytovacích kapacit v krajích* [online]. [cit. 2023-04-15]. Dostupný z: <https://www.vlada.cz/assets/media-centrum/aktualne/ubytovaci-kapacity--v-krajich-0207.pdf>

Úmluva o právním postavení uprchlíků [PDF]. Ženeva: OSN, [1951, 1967] [cit. 2023-03-23]. Dostupný z: Wayback Machine (archive.org)

VOKŘÁL, Jiří. *Dopady války na Česko. I po roce stojí Češi jasně za Ukrajinou* [online]. [cit. 2023-03-25]. Dostupný z:

<https://www.seznamzpravy.cz/clanek/fakta-jak-valka-na-ukrajine-zmenila-cesko-cesi-jsou-nejsolidarnejsi-v-historii-226309>

Volnočasové aktivity pro ukrajinské děti [online]. [cit. 2023-06-12]. Dostupný z: <https://www.znesnaze21.cz/aktuality/volnocasove-aktivity-pro-ukrajinske-deti>

Vyhlášené výzvy MŠMT na podporu Adaptačních skupin a Jazykových kurzů pro děti cizince migrující z Ukrajiny 2022 (aktualizováno 13. 5. 2022) [online]. [cit. 2023-05-08]. Dostupný z: <https://www.edu.cz/vyhlaseny-2-vyzvy-msmt-na-podporu-adaptacnich-skupin-a-jazykovych-kurzu-pro-deti-cizince-migrujici-z-ukrajiny-2022/>

Vyhláška č. 147/2011, kterou se mění vyhláška č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných [online]. [cit. 2023-03-23]. Dostupný z: <http://www.msmt.cz/file/16097>

Základní informace pro srovnání českého a ukrajinského vzdělávacího systému [online]. [cit. 2023-04-28]. Dostupný z: <https://www.edu.cz/methodology/zakladni-informace-pro-srovnani-ceskeho-a-ukrajinskeho-vzdelavaciho-systemu>

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. Dostupný z: https://ppropo.mpsv.cz/zakon_108_2006

Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). Dostupný z: <https://www.msmt.cz/dokumenty/skolsky-zakon-ve-zneni-ucinnem-ode-dne-1-2-2022>

Zákon č. 66/2022 Sb., o opatřeních v oblasti zaměstnanosti a oblasti sociálního zabezpečení v souvislosti s ozbrojeným konfliktem na území Ukrajiny vyvolaným invazí vojsk Ruské federace. [online]. [cit. 2023-04-23]. Dostupný z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/1660330/66_2022+Sb.+Lex+Ukrajina+k+1.7.+2022.pdf/1f7f17d0-8d27-dc2b-4917-674a2cfd9b87